

บทที่ 3

เมืองแม่สอดในฐานะ “ชายแดนตลาดมืด” (พ.ศ.2510-2530)

ผู้การกลายเป็น “เมืองเศรษฐกิจ” (พ.ศ.2530-2554)

ในทศวรรษ 2510 จนถึงสิ้นทศวรรษ 2520 เศรษฐกิจเมืองแม่สอดขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยคนจีนมีบทบาทสำคัญในการค้าในยุคนี้ซึ่งเป็นยุคที่นโยบายของรัฐบาลพม่าและรัฐบาลไทยทำให้แม่สอดกลายเป็นตลาดมืด แต่การลักลอบค้าสินค้าอย่างผิดกฎหมายกลับทำให้มีกำไรมากกว่าปรกติหลายเท่าตัว คนจีนจึงกลายเป็นนายทุนที่ร่ำรวยและขยายการลงทุนจนทำให้เศรษฐกิจแม่สอดเติบโตขึ้นมาก ทั้งนี้คนจีนที่ประสบความสำเร็จในการค้าขายในยุคตลาดมืดคือคนจีนที่สามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยให้การค้าในตลาดมืดดำเนินไปได้โดยไม่ถูกเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยหรือฝ่ายพม่าจับกุมตัวไปลงโทษหรือบังคับให้ต้องเสียค่าปรับจำนวนมาก

ต่อมาในทศวรรษ 2530 หลังจากยุคตลาดมืดสิ้นสุดลง รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ทำให้มีการส่งเสริมการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน การค้ากับประเทศพม่าอย่างถูกกฎหมายจึงขยายตัวขึ้นมาก ในขณะเดียวกันการค้า “นอกระบบ” ก็ดำเนินควบคู่ไปด้วย ทำให้เศรษฐกิจแม่สอดเติบโตรวดเร็วยิ่งขึ้น

3.1 เมืองแม่สอดในฐานะชายแดนที่กลายเป็นตลาดมืด (ทศวรรษ 2510-2520)

ประวัติศาสตร์พื้นที่ชายแดนไม่ว่าในพื้นที่ใดย่อมจะสัมพันธ์กับอำนาจรัฐอย่างน้อย 2 แห่ง ที่เข้ามาเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลง ในแต่ละพื้นที่แต่ละบริบทความเข้มข้นของอำนาจนั้นก็มีความแตกต่างกันไป จึงทำให้ชายแดนแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกัน อย่างในกรณีแม่สอดเป็นเมืองชายแดนที่มีลักษณะเด่นในฐานะเมืองชายแดนทางการค้าการจะอธิบายเพื่อในการเห็นภาพดังกล่าวจำเป็นต้องเข้าใจอำนาจรัฐและปัจจัยแวดล้อมที่ขับเคลื่อนแม่สอดมาสู่การเป็นพื้นที่การค้า ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอธิบายถึง “สถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของพม่าและกะเหรี่ยง” ที่ส่งผลกระทบกับแม่สอด รวมถึงส่งผลกระทบต่อรัฐบาลไทยจนเกิดเป็นนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีผลต่อเศรษฐกิจของแม่สอด

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศต่างๆ ที่ตกเป็นประเทศอาณานิคมต่างเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเอกราชซึ่งพม่าก็เป็นประเทศหนึ่ง อังกฤษได้ยินยอมมอบเอกราชให้กับพม่าในเดือนมกราคม พ.ศ.2491 และตั้งแต่นั้นมาพม่าก็ปกครองตัวเองอีกครั้งหลังจากอยู่ในอำนาจเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษในช่วงเวลากว่า 100 ปี แต่หลังจากที่พม่าได้รับเอกราชพม่าก็ต้องตกอยู่ในสภาพของ

สงครามกลางเมืองและปัญหาชนกลุ่มน้อยที่หนักหน่วง ทำให้สร้างปัญหาทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแก่ประเทศพม่ายืดเยื้อมาหลายทศวรรษหลังจากนั้นมา

ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2491 หลังจากพม่าได้เอกราชไม่ถึง 3 เดือน พรรคคอมมิวนิสต์พม่าก็ได้เปิดฉากก่อการต่อต้านรัฐบาล เริ่มต้นด้วยการเข้าโจมตีหน่วยทหารอันเป็นกำลังของพรรคสันนิบาตประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ (Anti-Fascist People's Freedom League : AFPFL)¹¹² หรือพรรค AFPFL ที่มีนาย อู นุ นายกรัฐมนตรีจากรัฐบาลพลเรือนของพม่าเป็นประธานพรรค

อีกหนึ่งปัญหาสำคัญที่พม่าต้องเผชิญก็คือปัญหาชนกลุ่มน้อย ดังที่เราเห็นมาแล้วในอดีตว่า อาณาจักรพม่าราชวงศ์ต่างๆ พยายามอย่างยิ่งที่จะสร้างความเป็นใหญ่ด้วยการรวมพม่าเป็นเอกภาพ และพยายามทำลายอาณาจักรอื่นๆ ของมอญ ะไข่ และฉาน บรรดาชนพวกนี้ (ที่จะเรียกว่าชนกลุ่มน้อยในสมัยหลัง) พยายามต่อรอง หลบเลี่ยงการถูกยึดครองจากศูนย์กลางของพม่าบางครั้งก็ยอมเป็นประเทศราช บางครั้งก็ลุกฮือขึ้นสู้กับพม่า ปัญหานี้มิได้หมดไปในสมัยอาณานิคมอังกฤษ เพียงแต่ถูกรุ่นอยู่เบื้องล่าง เมื่อพม่าได้รับเอกราชปัญหาก็กลับมาอีก พวกมอญ ฉาน ะไข่ ะฉิ่น อารากันหรือยะไข่ ะเหรี่ยง ฯลฯ พยายามต่อรองที่จะมีการปกครองตนเอง ดังนั้นรูปร่างของพม่าสมัยเอกราชจึงปรากฏเป็นรูปของสหภาพอันเป็นลักษณะของสหพันธรัฐ แต่อำนาจการปกครองที่แท้จริงก็กลับอยู่ที่ชาวพม่า¹¹³

โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงนั้นไม่ต้องการที่จะเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพพม่า และปฏิเสธการแบ่งเขตรัฐกะเหรี่ยงตามสภาพภูมิศาสตร์ของรัฐบาลกลาง เนื่องจากการแบ่งเขตนั้นมีได้รวมเอาชาติกะเหรี่ยงทั้งหมดเข้าด้วยกัน ซึ่งทำให้ชาวกะเหรี่ยงไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันชาวกะเหรี่ยงก็เกรงว่าจะถูกโจมตีจากฝ่ายพม่า จึงได้จัดตั้งกองกำลังป้องกันตนเองขึ้นภายในชื่อ “องค์การพิทักษ์แห่งชาติกะเหรี่ยง” (Karen National Defence Organization : KNDO)¹¹⁴ และในปลายปี พ.ศ.2491 การสู้รบเพื่อเรียกร้องและทวงสิทธิ์ในการปกครองตนเองของกลุ่มกะเหรี่ยงก็เริ่มขึ้น

เพียงระยะเวลาหนึ่งปีของเอกราช พม่าก็ตกอยู่ในสภาพของสงครามกลางเมือง รัฐบาลพม่าควบคุมได้แต่เมืองใหญ่ๆ เท่านั้น ดินแดนชนบทถ้าไม่ตกอยู่ในอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในขณะที่พรรคการเมือง AFPFL อ่อนแอลงนั้น ทางด้านทหารพม่าก็ดูเข้มแข็งขึ้น มีการปรับปรุงกองทัพขนาดใหญ่ ในระหว่างปี พ.ศ.2492-2493 ภายหลังขบถกะเหรี่ยงนั้น พวกกะเหรี่ยงในกองทัพที่ตกทอดมาแต่สมัยอาณานิคมก็ถูกขจัดออกไปด้วยทำให้

¹¹² สมโชค สวัสดิรักษ์ และคณะ, ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540), หน้า 40-41.

¹¹³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, พม่า : อดีตและปัจจุบัน (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2526), หน้า 80-81.

¹¹⁴ สมโชค สวัสดิรักษ์ และคณะ, ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง, หน้า 40-41.

กองทัพพม่ามีเอกภาพมากขึ้น ในสมัยสงครามกลางเมืองทหารพม่าได้เข้ามาบีบคั้นทางทหารอย่างมากด้วยการปราบชนกลุ่มน้อยซึ่งทำให้มีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้น กองทัพพม่ากลายเป็นองค์กรเดียวที่เข้มแข็งมีเอกภาพอยู่ มีอาวุธและระเบียบวินัยที่ควบคุมกันได้ ยี่งอูและ AFPFL ประสบปัญหาหนักขึ้นเท่าไรทหารก็ถูกกลายเป็นองค์กรเดียวที่จะเข้ามาควบคุมสถานการณ์ กองทัพพม่าก็เหมือนทหารอื่นๆ ในประเทศโลกที่สามที่มักถือข้ออ้างเรื่องเอกภาพความมั่นคงเพื่อเข้ามาควบคุมทางการเมือง

เมื่อถึง พ.ศ.2501นายพลอูนายกรัฐมนตรียองพม่าไม่สามารถรักษาสถานการณ์ไว้ได้ อูต้องหันไปหาความช่วยเหลือจากกองทัพภายใต้การนำของนายพลเนวิน อูขอให้ทหารเข้ามาปกครองชั่วคราวโดยตั้งเป็น “รัฐบาลรักษาการ” อยู่ถึง 2 ปี และในระหว่างนั้นก็เตรียมการเลือกตั้งใหม่ อูกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งเมื่อ พ.ศ.2503 แต่ในช่วงของ “รัฐบาลรักษาการ” ดูเหมือนจะปูทางให้พม่าไปสู่การปกครองโดยทหารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีก 2 ปีต่อมาคือ พ.ศ.2505 นายพลเนวินก็ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจากอู และเริ่มการปกครองพม่าต่อมาเป็นเวลานาน¹¹⁵

การรัฐประหารครั้งนี้ทำให้พม่าเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองและระบบเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง นายพลเนวินได้แต่งตั้งสภาพัฒน์ขึ้นมาทำหน้าที่ในการบริหารประเทศแทนคณะรัฐบาลพลเรือน โดยกำหนดให้ตนเองเป็นประธานสภาพัฒน์ และประกาศให้พม่าดำเนินการตามระบบ “สังคมนิยมวิถีพม่า” (The Burmese Way to Socialist) และเพื่อให้โครงการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมบรรลุสู่เป้าหมาย นายพลเนวินได้ก่อตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาคือ พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า (The Burma Socialist Programme Party : BSPP) หรือที่เรียกในภาษาพม่าว่าพรรคแลนซิน (Lanzin) โดยให้พรรคนี้เป็นผู้นำในการวางปรัชญาและอุดมการณ์ปกครองของประเทศเพื่อนำไปสู่ความเป็นสังคมนิยม¹¹⁶ พร้อมทั้งได้ตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ในเรื่องเกี่ยวกับการผลิตคือ การยึดเอาการผลิตที่สำคัญของประเทศ เช่น การผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรม การขนส่ง การสื่อสาร การค้าขายกับต่างประเทศ และอื่นๆ วิถีทางแห่งการผลิตของชาติทั้งหมด ดังกล่าวนั้นจำเป็นต้องให้รัฐเป็นเจ้าของหรือให้สมาคม สหกรณ์ เป็นเจ้าของหรือไม่ก็ต้องให้สหภาพร่วมกันเป็นเจ้าของดำเนินการทั้งสิ้น¹¹⁷

เส้นทางสู่สังคมนิยมพม่าจะเปลี่ยนโฉมหน้าการเมืองของพม่าไปอย่างมาก พม่ากลายเป็นประเทศที่ได้รับการขนานนามว่า “ถาฮิแห่งเอเชีย” ประกาศนโยบายเป็นกลางแต่อยู่ก่อนข้างจะโดดเดี่ยว ระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะติดต่อขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา รัสเซีย หรือจีน สภาพทางสังคมและการเมืองพม่าจะถูกกำหนดให้หยุดลงประหนึ่งว่า “กาลเวลา”

¹¹⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, พม่า : อดีตและปัจจุบัน, หน้า 84-85

¹¹⁶ พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์, การพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองพม่า (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 37.

¹¹⁷ พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์, การพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองพม่า, หน้า 40.

ในพม่ามิได้เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไปอย่างไร ในด้านการปกครอง คณะทหารของนายพลเนวินดูจะประสบความสำเร็จพอสมควร สามารถรักษาอำนาจของตนไว้ได้เป็นเวลานาน นักการเมืองหรือฝ่ายตรงกันข้ามอื่นๆ ไม่สามารถก้าวขึ้นมาได้ มีแต่พรรคคอมมิวนิสต์กับชนบทชนกลุ่มน้อยต่อสู้อยู่ในชนบท นายพลเนวินเป็นเผด็จการทหารที่มีแนวโน้มว่าจะมีอำนาจยาวนาน การค้าระหว่างประเทศจึงหยุดชะงัก การลงทุนในอุตสาหกรรมต่างๆ เกิดขึ้นน้อยมาก

ทางด้านเศรษฐกิจพม่าประสบปัญหาอย่างมาก “เส้นทางพม่าสู่สังคมนิยม” จะสร้างความชะงักงันให้กับเศรษฐกิจพม่า ที่เห็นได้ชัดคือการส่งสินค้าออกตกต่ำมาก พม่าเปลี่ยนสภาพจากประเทศที่ผลิตข้าวมากที่สุดในโลกเป็นเพียงระดับพอมีพอกินภายในประเทศเท่านั้น การค้าและอุตสาหกรรมด้านอื่นๆ อยู่ในสภาพหยุดชะงักเกือบทั้งหมด สินค้าอุปโภคบริโภคหายากยิ่งนัก¹¹⁸ นโยบายปิดประเทศพร้อมกับการประกาศปิดพรมแดน ห้ามมีการติดต่อค้าขายบริเวณชายแดน ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการค้าในระบบกับประเทศไทยที่ยังลดน้อยลงไปอีก แต่ความขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคในประเทศพม่าทำให้การค้าในระบบกลับแพร่สะพัดมากยิ่งขึ้น จากผลกระทบของการปิดประเทศและการดำเนินนโยบายด้านเศรษฐกิจโดยรัฐเป็นหลัก ส่งผลให้ปริมาณผลผลิตทางการเกษตรและการลงทุนอื่นๆ ชะงักลงมาก ทำให้การค้าในระบบแถบบริเวณชายแดนไทย-พม่า โดยเฉพาะด้านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เจริญรุ่งเรืองเพราะพม่าขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคแทบทุกชนิด¹¹⁹

สำหรับรัฐบาลไทยนั้น เลือกที่จะวางเฉยต่อเหตุการณ์การสู้รบที่เกิดขึ้นตามแนวชายแดนระหว่างพม่าและกะเหรี่ยง เพราะมองว่ารัฐกะเหรี่ยงคือ “รัฐกันชน” ระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ซึ่งทำที่ดังกล่าวของรัฐบาลไทยจึงส่งเสริมให้การค้าในรูปแบบของตลาดมืดเติบโตขึ้น

การเกิดตลาดมืดตามแนวชายแดนไทย-พม่า ส่วนหนึ่งเกิดจากนโยบาย “สังคมนิยมวิถีพม่า” ที่ทำให้เกิดความต้องการสินค้าอย่างมหาศาลเข้าประเทศ อีกส่วนหนึ่ง คือการที่พม่าปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยเช่นชนกะเหรี่ยงของชาตินับตั้งแต่ที่พม่าได้รับเอกราชมา รัฐบาลพม่าได้ดำเนินนโยบายการใช้กำลังปราบปรามชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงหรือสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union : KNU) ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญอันดับแรกๆ ที่ทางการพม่าต้องการปราบปรามอย่างเด็ดขาด การเป็นปฏิปักษ์ระหว่างกันของพม่าและกะเหรี่ยง ก่อปรกับบริเวณถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ตามแนวชายแดนด้านจังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดตาก จังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัด

¹¹⁸ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, พม่า : อดีตและปัจจุบัน, หน้า 86-87.

¹¹⁹ ศุภกาญจน์ พงษ์ยี่หื้อ, บทบาทของกลุ่มธุรกิจไทยในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ไทย-พม่า 1988-ปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548), หน้า 77-78.

ระนอง จึงทำให้กะเหรี่ยงใช้สิทธิการเป็น “เจ้าของพื้นที่” ดังกล่าวทำการนำเข้าสินค้าที่ภายในประเทศพม่าต้องการ

3.1.1) รูปแบบการค้าในระบบในตลาดมีดแลบชายแดนจังหวัดตากและการค้าของคนจีน

แหล่งตลาดมีดในพื้นที่จังหวัดตากอยู่ในทุกอำเภอที่เป็นชายแดนตะวันตกของจังหวัด เริ่มตั้งแต่อำเภอจากทิศเหนือสุด คือ

อำเภอท่าสองยาง ที่บ้านแม่ตะวอ บ้านแม่สลิด บ้านแม่ต๋าน บ้านแม่หละ

อำเภอแม่ระมาด ที่บ้านตาคำ บ้านวังผา

อำเภอแม่สอด ที่บ้านผาลู บ้านวังแก้ว บ้านห้วยม่วง บ้านท่าอาจ บ้านวังตะเคียน

อำเภอพบพระ ที่บ้านวาลี บ้านหมื่นถาชัย

อำเภออุ้มผาง ที่บ้านเบ็งคลิ้ง บ้านหนองหลวง บ้านตะเบอพู บ้านแม่จัน¹²⁰

ในบรรดาอำเภอเหล่านี้ อำเภอที่มีบทบาทมากที่สุดในการค้าบริเวณชายแดนก็คือแม่สอด เพราะแม่สอดเป็นจุดศูนย์กลางของการซื้อขายในตลาดชายแดนจังหวัดตาก

แหล่งตลาดมีดจังหวัดตากดำรงอยู่ได้ตลอดทศวรรษ 2510 และ ทศวรรษ 2520 คนจีนแม่สอดที่ทำการค้าในตลาดมีดในอาศัยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมกับชาวกะเหรี่ยง โดยมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดของกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้าในระบบที่ทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันในบริเวณชายแดนได้อย่างมหาศาล นับตั้งแต่การเก็บภาษีสินค้าที่เดินทางผ่านบริเวณที่เป็นเขตอิทธิพลของตน การรับจ้างเป็นหน่วยอาสาคุ้มครองการวานสินค้า เป็นลูกหาบแบกหามสินค้า ตลอดจนการสร้างสถานที่สำหรับกักตุนสินค้าที่ซื้อมาจากไทยเข้ามาเก็บไว้ในเขตพม่าก่อนที่จะค่อยๆลำเลียงเข้าสู่ตลาดพม่าต่อไป การค้านอกกระบวนนี้เองที่ทำให้กองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการต่อสู้กับรัฐบาลพม่าเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะมีงบประมาณซึ่งมาจากรายได้จากการเก็บภาษี และการทำธุรกรรมในการค้านอกกระบวนอย่างมหาศาล¹²¹ โดยคาดว่ากว่าร้อยละ 80 ของสินค้าอุปโภคบริโภคมาจากประเทศไทย ผ่านเขตแดนในความควบคุมของกองกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโดยชาว

¹²⁰ ระดม สรรพพันธุ์, “บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า”.

¹²¹ พรพิมล ศรีโชติ, การต่างประเทศพม่า : ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและชนกลุ่มน้อย, (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 129.

กะเหรี่ยงเก็บภาษีร้อยละ 5 ของราคาสินค้า นอกจากนี้ยังมีรายได้มหาศาลจากการสัมปทานป่าไม้กับนายทุนไทย¹²²

กองกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงตั้งฐานที่มั่นที่มานอร์ปลอว์อยู่ระหว่างแนวรอยต่อแม่น้ำสาละวินกับแม่น้ำเมย ตรงข้ามกับอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก กับอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนั้นยังมีค่ายทหารใหญ่ร้อยเรียงรายตลอดลำน้ำเมย (ซึ่งมีต้นกำเนิดในอำเภอพบพระ จังหวัดตาก ไหลขึ้นไปทางเหนือผ่าน อำเภอแม่สลด อำเภอแม่ระมาดและอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ก่อนมาบรรจบกับแม่น้ำสาละวินที่อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน) กองกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสามารถขยายการปกครองและเขตการทหารของตนไปยังหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่บริเวณลำน้ำเมย เพื่อเป็นการยึดพื้นที่ของตนไว้และเพื่อทำการควบคุมการค้าตลาดมืดตามหมู่บ้านต่างๆ รายได้จากการเก็บภาษีได้นำมาซื้ออาวุธเถื่อนจากชาวไทย ที่ลักลอบนำเข้ามาจากลาวและกัมพูชาอีกที¹²³

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ตลาดมืดบริเวณชายแดนจังหวัดตากคึกคักมาก โดยเฉพาะแม่สลด สินค้าอุปโภคบริโภคหลังไหลเข้ามาในบริเวณแม่สลดจำนวนมาก ทั้งยังเป็นสินค้าที่ไม่ต้องผ่านการตรวจสอบ เนื่องจากการลำเลียงสินค้านอกระบบ การเติบโตในลักษณะนี้ เป็นแรงดึงดูดให้ชาวจีนกลุ่มใหม่หลังไหลเข้ามาแสวงหาผลกำไรจากพื้นที่ทางการค้านี้

ชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยงเป็นตัวแปรสำคัญ กล่าวคือ ถ้ามีกะเหรี่ยงก็จะมีการค้านอกระบบ ถ้ากะเหรี่ยงสามารถยึดพื้นที่ตั้งฐานที่มั่นได้อย่างมั่นคง โดยปราศจากการรบกวนหรือข่มขู่จากกองกำลังทหารพม่าก็จะทำให้การค้านอกระบบด้านจังหวัดตากเฟื่องฟู แต่ในทางตรงกันข้ามหากกะเหรี่ยงถูกปราบปรามจากกองกำลังทหารพม่าและสูญเสียฐานที่มั่นก็จะส่งผลให้การค้าที่ตลาดมืดตามจุดที่ถูกโจมตีมีปริมาณการค้าลดน้อยลงไป แต่ก็ไม่ถึงกับซบเซามากเพราะชุมชนหรือฐานที่มั่นกะเหรี่ยงมีหลายจุดตามแนวชายแดนจังหวัดตากสามารถเปลี่ยนจุดที่เป็นตลาดรับ-ส่งสินค้าได้

สินค้าสำคัญที่ข้ามจากฝั่งไทยไปได้แก่ สินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น เช่น กะปิ น้ำตาล ยารักษาโรค เครื่องสำอาง เครื่องใช้ครัวเรือน ผ้า วัสดุหาลา รวมถึงของใช้ฟุ่มเฟือยที่เป็นที่นิยมสั่งซื้อ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ นาฬิกา เป็นต้น โดยพ่อค้ากะเหรี่ยงจะเข้ามาสั่งซื้อหรือมาเลือกซื้อในตลาดมืดตามแนวชายแดนที่มีพ่อค้าฝั่งไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าจีนที่มีเครือข่ายกับคนจีนในกรุงเทพฯ และคนจีนในเมืองต่างๆ ที่เป็นแหล่งผลิตสินค้า ช่วยป้อนสินค้าเหล่านี้ให้ พ่อค้าจีนจะไปสร้างโกดังร้านค้าไว้ เมื่อพ่อค้าหรือทหารกะเหรี่ยงซื้อข้ามกลับไปก็จะนำไปส่งในตลาดมืดพม่าอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้

¹²² ขวัญชีวัน บัวแดง, “พื้นที่พรมแดนแม่น้ำเมยกับความสัมพันธ์ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง-คนเมือง” รายงานการวิจัยภายใต้โครงการอำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองเชิงวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย, หน้า 30.

¹²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

พ่อค้ากะเหรี่ยงแล้วพ่อค้าพม่าก็สามารถผ่านเข้ามายังเขตอิทธิพลกะเหรี่ยงเพื่อซื้อสินค้ากลับไปขายได้ พ่อค้าพม่ากลุ่มนี้มักจะมีสายสัมพันธ์อันดีทางการค้ากับทหารกะเหรี่ยงโดยยอมเสียภาษีแก่กะเหรี่ยงในอัตราที่สูงมาก เนื่องจากสามารถขายสินค้าแก่ชาวพม่าในราคาที่สูงกว่าปรกติในสถานะที่ประชาชนพม่าขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคอย่างรุนแรง¹²⁴ ทั้งพ่อค้ากะเหรี่ยงและพ่อค้าพม่าเหล่านี้ล้วนสร้างเครือข่ายทางการค้ากับพ่อค้าจีนตามแนวชายแดน รวมทั้งจีนแม่สอด

นอกจากการค้าส่งออกในตลาดมืด พ่อค้าชาวไทยตามแนวชายแดนของประเทศไทยยังมีบทบาทในการนำเข้าสินค้าที่ชาวกะเหรี่ยงนำมาขายด้วย¹²⁵ โดยชาวกะเหรี่ยงจะล่าช้างเอางา ล่าแรด เอานอ ล่าวัวกระทิงเอาเขา หัว หนังเนื้อ ล่าหมูเอาเขี้ยวและเนื้อ ล่าเสือเอาเขี้ยวและกระดูก เพื่อนำกระดูก งา เขี้ยว นอ เขา หนังตากแห้งและเนื้อเค็มหมักเม็ลัดงาส่งไปขายในเมือง เพื่อแลกกับเงินทอง อาวุธ เครื่องเทศและข้าวสาร ทำให้ชุมชนชาวกะเหรี่ยงดำรงอยู่ได้โดยไม่มี ความอดอยากอดตาย นอกจากการล่าสัตว์แล้ว การหาของป่า เช่น การตีผึ้ง หาหน่อไม้ ขุดเหมืองเพชร หยก ทองคำ หา หอยมุก แร่ต่างๆ สมุนไพร ตัดหวาย ตัดเตย¹²⁶ ชาวกะเหรี่ยงนำของป่าดังกล่าวเข้ามาขายในตลาดฝั่งไทยโดยจะแลกเปลี่ยนเป็นเงินบาท ข้าวสารหรือสิ่งของที่จำเป็น ชาวกะเหรี่ยงจะไม่นิยมเก็บเงินจ้ดไว้ในมือ¹²⁷ เนื่องจากนโยบายยกเลิกเงินจ้ดบางฉบับของรัฐบาลพม่า ที่ไม่ยินยอมให้ประชาชนแลกเงิน เช่น ในปี 2507 มีการประกาศยกเลิกเงินจ้ดราคา 50 จ้ด วันที่ 3 พฤศจิกายน 2528 ยกเลิกเงินจ้ดราคา 20, 50 และ 100 จ้ด และเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2530 ยกเลิกเงินจ้ดราคา 25,35 และ 75 จ้ด¹²⁸ ส่วนของป่าจะถูกส่งทอดมาที่แม่สอดและส่งต่อไปยังกรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่อื่นๆ ส่วนเนื้อสัตว์ป่าก็มีการส่งขายให้คนพื้นราบทั่วไป¹²⁹

ในยุคที่แม่สอดกลายเป็นพื้นที่ชายแดนการค้าอิสระ หรือยุคตลาดมืด ชาวจีนต่างหลั่งไหลเข้ามาลงทุนค้าขายในพื้นที่แม่สอดกันเป็นจำนวนมาก เพราะแม้แต่ผู้ที่มิได้ทำการค้าในตลาดมืดโดยตรงก็สามารถทำกำไรได้มากจากสถานะการค้าชายแดนที่มีความคล่องตัว กล่าวคือ เมื่อการค้าในตลาดมืดเฟื่องฟูก็ทำให้การซื้อขายสินค้าตามปรกติในแม่สอดขยายตัวตามไปด้วย เนื่องจากเมืองแม่สอดเป็นศูนย์กลางที่สินค้าจากที่ต่างๆ จะถูกนำเข้ามารวบรวมไว้ก่อนจะถูกส่งผ่านไปยังพื้นที่อื่นๆ

¹²⁴ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสุชาติ ศิริรัตน์วัฒนา วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553.

¹²⁵ ในกรณีสินค้านำเข้าจากพม่านั้น จะดำเนินการค้าโดยพ่อค้าคนไทย ส่วนพ่อค้าจีนให้ความสนใจทำการค้าเฉพาะสินค้าส่งออกเท่านั้น เนื่องจากมีมูลค่ามากกว่า

¹²⁶ สุทิน สนองพันธ์, การศึกษาเปรียบเทียบสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนกะเหรี่ยงในเขตชายแดนไทย และพม่า ระหว่าง พ.ศ.2490-2543 (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2545), หน้า 122.

¹²⁷ สมโชค สวัสดิ์ศรีรักษ์, ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง, หน้า 50.

¹²⁸ <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=8116>

¹²⁹ สุทิน สนองพันธ์, การศึกษาเปรียบเทียบสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนกะเหรี่ยงในเขตชายแดนไทย และพม่า ระหว่าง พ.ศ.2490-2543.

ตามแนวชายแดน รวมทั้งส่งผ่านไปยังแหล่งตลาดมืดที่กระจายตัวอยู่ตามแนวชายแดน ซึ่งเมื่อมาถึงยุคที่ตลาดมืดเริ่มซบเซาลงคนจีนแม่สอดในระยะแรกแม้จะได้รับผลกระทบอยู่บ้างแต่เมื่อสามารถปรับตัวเข้ากับการค้ารูปแบบใหม่ได้แล้ว ก็สามารถรักษาผลประโยชน์ไว้ได้ เพราะการค้าขายเปลี่ยนมาสู่การค้าข้ามแดนกับเมียวดีโดยตรง ซึ่งยิ่งทำให้กลุ่มคนจีนในเมืองแม่สอดสามารถแสวงหารายได้อย่างสะดวกมากขึ้น เพราะผู้คนเดินทางเข้าออกผ่านด่านต่างๆ ได้อย่างสะดวก โดยที่รัฐบาลพม่าสามารถขยายอำนาจมาควบคุมแนวชายแดนระหว่างประเทศพม่ากับประเทศไทยแทนกองกำลังกะเหรี่ยง เช่น การค้าของนาย จักคิม แซ่ตั้ง

นาย จักคิม แซ่ตั้ง อพยพเข้ามาในแม่สอดเมื่อ พ.ศ.2493 จากเดิมที่เริ่มค้าขายโดยเปิดร้านกาแฟเล็กๆ กิจการได้ขยายตัวขึ้นตามบริบทของการค้าขายตามแนวชายแดนที่คึกคักขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และในช่วงที่ตลาดมืดเฟื่องฟูกิจการก็ยิ่งเติบโตมากขึ้น สามารถขยายกิจการไปค้าเครื่องดืมหลายยี่ห้อรวมทั้งเหล้า ถึงแม้ว่าในเวลาต่อมาเมื่อการค้ายุคตลาดมืดเริ่มซบเซากิจการของนาย จักคิม แซ่ตั้ง ก็ไม่ได้รับผลกระทบกลับกลายเป็นขยายใหญ่ขึ้นเป็นเจ้าของกิจการรายใหญ่ที่สามารถควบคุมและเป็นเอเย่นต์รายใหญ่ส่งออกสินค้าเครื่องดืม อาทิ เหล้า น้ำอัดลม เครื่องดืมต่างๆ เป็นต้น เพราะการค้าที่เคยกระจายตัวตามแนวชายแดนตลาดมืด ได้เปลี่ยนมาเป็นการค้าขายข้ามแดนอย่างสะดวกโดยอาศัยถนนที่เชื่อมระหว่างเมืองเมียวดี-แม่สอด

ได้กล่าวแล้วว่าคนจีนที่อพยพมาแม่สอดในยุคตลาดมืดมีจำนวนมาก เพื่อให้เห็นภาพการอพยพเข้ามาทำการค้าในแม่สอดของคนจีนในยุคตลาดมืด จะได้ยกตัวอย่างคนจีนบางคน ดังนี้

นายสุชาติ จิงจี่รุ่งโรจน์ ปัจจุบันเป็นกรรมการบริหารบริษัททองลั่งแอนด์ซัน ซึ่งเป็นบริษัทค้าส่งรายใหญ่ ตั้งอยู่ที่ถนนอินทกิริ อำเภอมะสอ และเป็นประธานกิตติมศักดิ์ถาวรของแม่สอดมูลนิธิสามัคคีการกุศล

นายสุชาติ จิงจี่รุ่งโรจน์ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนที่กำเนิดในกรุงเทพฯ เมื่ออายุได้ 30 ปี ได้แยกครอบครัวมาอยู่ที่อำเภอมะสอ ใน พ.ศ.2509 โดยได้รวบรวมเงินจากการค้าขายและที่บิดาแบ่งให้จำนวนหนึ่งเพื่อมาลงทุนค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชายแดนแม่สอด โดยขายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันเกือบทุกชนิด สาเหตุที่นายสุชาติเลือกมาทำการค้าที่แม่สอดนั้น เนื่องจากขณะนั้นพม่าขาดแคลนสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างมาก อันเกิดจากนโยบายปิดประเทศและนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลพม่า ช่องทางดังกล่าวจึงเปิดโอกาสให้สำหรับนักธุรกิจที่ต้องการลงทุนในธุรกิจดังกล่าว นายสุชาติ จิงจี่รุ่งโรจน์ได้ขยายธุรกิจมากขึ้นจนสามารถตั้งบริษัททองลั่งแอนด์ซัน ขึ้นมา

นายสุชาติ ตรีรัตนวัฒนา¹³⁰ อดีตประธานหอการค้าจังหวัดตาก เป็นเจ้าของบริษัทขนาดใหญ่ในแม่สอดหลายแห่ง ได้แก่ บริษัทสยามนิสสันแม่สอด จำกัดบริษัทอุโบคำแม่สอด จำกัดห้างหุ้นส่วนจำกัดพรเทวีอิมพอร์ต- เอ็กซ์พอร์ตห้างหุ้นส่วนจำกัด ไท-ชน(1988) ห้างหุ้นส่วนบริษัทแม่สอดพาเจริญ จำกัด (ตลาดสดพาเจริญ) เป็นประธานมูลนิธิแม่สอดการกุศล และได้รับปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

นายสุชาติ ตรีรัตนวัฒนา เล่าถึงการอพยพมายังแม่สอดว่า “ผมเป็นพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาค้าขายในแม่สอดที่หลังเลย ประมาณปี 2518-2520 ไปๆมาๆก่อนที่จะเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่นี่ ก่อนหน้านั้นก็ค้าขายแถวกรุงเทพฯ บ้าง ที่อื่นบ้าง ไปเรื่อย ที่ไหนค้าดีก็จะไป ผมอยู่ที่ตากมาก่อนแล้วจึงมาแม่สอดก็มาเป็นเซลล์แมนก่อนเลย ค้าเครื่องมือการเกษตร ค้าขายทั้งในแม่สอดด้วยและค้าส่งชายแดนด้วย ค้าขายกับกะเหรี่ยง พอทหารพม่าทำลายตลาดเราไปเราก็ย้ายไปอีกที่ แต่พอทหารพม่าทำลายระบบการค้ากับกะเหรี่ยงมากเข้าทั้งระเบิด ทั้งเผา ผมก็เริ่มหันมาทำการค้าแม่สอด-เมียวดีแทน”¹³¹

นายวานิช วงศ์ธนสารสิน ปัจจุบันเป็นเจ้าของบริษัทสิงห์รุ่งเรืองส่งเสริมการเกษตร ในแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งทำธุรกิจเกี่ยวกับการจำหน่ายปุ๋ยเคมี ค้าส่งข้าวสาร ฯลฯ ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาหอการค้าจังหวัดตาก และเป็นประธานกิตติมศักดิ์ถาวรของแม่สอดมูลนิธิสามัคคีการกุศล ในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

นายวานิช วงศ์ธนสารสิน เป็นบุตรคนสุดท้องชาวจีนกำเนิดที่ จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อ พ.ศ.2483 แต่บิดามารดามีบุตรมากถึงได้ยกให้น้าสาวไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมที่กรุงเทพฯ บริเวณตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ พร้อมกับเข้าศึกษาระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนบึงกุยคริสเตียน แต่ศึกษาได้เพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ก็ต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เนื่องจากต้องการจะช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัว เมื่อออกจากโรงเรียนก็ไปเป็นลูกจ้างที่ร้านขายกาแฟ จนเมื่ออายุประมาณ 16 ปี มีญาติชักชวนไปทำงานที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ชื่อร้าน “หลีกวงฮวด” จำหน่ายน้ำแข็งและข้าวสาร โดยมีหน้าที่จักรยานส่งของตามร้านและบ้านลูกค้า จนอายุประมาณ 18 ปี มีญาติของร้าน “หลีกวงฮวด” ชำมไปเปิดร้านค้าที่นครเวียงจันทน์ ผังประเทศลาว เจ้าของร้านได้นำนายวานิชติดตามไปด้วย และเมื่ออายุประมาณ 24 ปี ได้แต่งงานกับนางเง็ก โดยก็ยังเป็นลูกจ้างส่งของตามเดิม ส่วนภรรยาได้รับจ้างเย็บเสื้อผ้าอยู่บ้านเพื่อหารายได้ช่วยครอบครัวอีกทางหนึ่ง ต่อมาเจ้าของร้านได้เลิกกิจการร้านค้าของชำ เพื่อเปลี่ยนไปเปิดร้านขายทองคำแทน เจ้าของร้านจึงยกกิจการให้นายวานิช จากการสะสมเงินทุนไว้จำนวนหนึ่งจึงได้ขยายกิจการขึ้นใหญ่กว่าเดิมจนฐานะดีขึ้นเป็นปีกแผ่น

¹³⁰ ประธานกรรมการบริษัทไทยชน-พรเทวี (ตัวแทนจำหน่ายรถและเครื่องยนตอุโบคำ ในพื้นที่ อ.แม่สอด) ส่งออกขายแก่เกษตรกรชาวพม่าซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรัฐกะเหรี่ยง มอญ ประกอบด้วย Pa-an, Kyondo, Thaton และ Moulmien

¹³¹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสุชาติ ตรีรัตนวัฒนา วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553

ในเวลาไม่นาน จึงขยายกิจการ โดยได้ร่วมกับเพื่อนทำธุรกิจโรงค้าไม้แปรรูปที่จังหวัดหนองคาย โดยซื้อไม้ท่อนชนิดต่างๆ แล้วนำเข้าโรงเลื่อยไม้ที่ฝั่งลาว พร้อมทั้งส่งไม้แปรรูปข้ามเข้ามายังฝั่งไทย จนกระทั่งประเทศลาวได้เกิดปัญหาทางด้านการเมืองภายในประเทศ ซึ่งมีแนวโน้มจะเกิดปัญหาทางการเมืองที่ย่างยากมากขึ้นแน่นอน จึงได้ตัดสินใจนำครอบครัวกลับมายังประเทศไทย และอยู่ในกรุงเทพฯ อีกครั้ง(ซึ่งไม่ปรากฏแน่ชัดว่าปีไหน แต่ลาวเกิดปัญหาการเมืองภายในประเทศโดยแบ่งเป็น 3 ฝ่ายในช่วง ปี พ.ศ.2503) นายวานิชได้ร่วมหุ้นกับเพื่อนเปิดบริษัทค้าไม้แปรรูปนำเข้าจากมาเลเซีย อินโดนีเซีย ชื่อบริษัทยงค์สวัสดิ์ จำกัด อยู่ที่ศูนย์การค้าวรรัตน์ บริเวณตรอกจันทน์ เขตยานนาวา ส่งขายทั่วประเทศ ต่อมานายวานิชได้มาศึกษาดูทางเพื่อลงทุนทำไม้นำเข้าจากพม่า จึงได้เดินทางพร้อมครอบครัวมาที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จากการได้มาศึกษาดูทางทำไม้ของนายวานิชทำให้ได้พิจารณาจากประสบการณ์การเป็นพ่อค้าเห็นว่า แม่สอดเป็นเมืองน่าอยู่สามารถลงทุนทำธุรกิจได้อีกหลายอย่าง จึงตัดสินใจที่จะสร้างหลักสร้างฐานที่แม่สอด โดยเริ่มต้นประกอบกิจการค้าพืชไร่จำหน่ายข้าวสาร ต่อมาจึงขยายธุรกิจไปสู่การจำหน่ายสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และจัดตั้งบริษัทสิงห์รุ่งเรืองส่งเสริมการเกษตรขึ้นมาในที่สุด

ปัญหาสำคัญที่ชาวจีนแม่สอดต้องประสบในยุคที่แม่สอดกลายเป็นพื้นที่ของการค้านอกกระบบหรือตลาดมืด มีดังนี้

1. ปัญหาเรื่องระบบเงินจำกัดเนื่องจากนโยบายยกเลิกเงินจำกัดของรัฐบาลพม่า ที่ไม่ยินยอมให้ประชาชนแลกคิ่น ดังนั้นจึงมีการแก้ปัญหาด้วยการไม่รับเงินจำกัด หรือมีการแลกเปลี่ยนด้วยอย่างอื่น เช่น ทองแท่ง หยก¹³² ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์สมศักดิ์ คะวีรัตน์ที่ว่า

“สมัยนั้นพ่อค้าแม่ขายที่แม่สอดทั้งคนท้องถิ่นหรือยิปซีต่างแดน ต่างขายกันสนุกรับเงินกันจนมือบาน หลายรายเจอถูกฟลัก เพราะพี่หม่องและกะเหรี่ยงอิสระที่เข้ามาขว้างซื้อสินค้าบางที่ไม่ได้เอาเงินมาซื้อ แต่พวกนี้เอาทองแท่งมาแลก เอาหยกที่ไม่ได้เจียรนัยมากำหนด เอาทับทิมเม็ดงามมาเปลี่ยนระบบบาเตอร์เช่นนี้ส่งผลให้แม่สอดกลายเป็นศูนย์กลางการซื้อขายอัญมณีที่เลื่องลือของโลกไปอีกแห่งหนึ่ง”¹³³

2. ปัญหาทหารพม่ามุ่งทำลายตามแนวพื้นที่ของชาวกะเหรี่ยงบริเวณชายแดนตลาดมืดของแม่สอด เพราะการค้าตลาดมืดทำให้กองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการต่อสู้กับรัฐบาลพม่า สร้างความหนักใจให้กับรัฐบาลในการปราบปราม เพราะยังการค้าตลาดมืดตามชายแดนเจริญรุ่งเรืองเท่าใด รายได้ก็สูงขึ้นเป็นเงาตามตัวงบประมาณสำหรับมาจัดซื้ออาวุธและบำรุงกองทัพก็สูงมากยิ่งขึ้น รัฐบาลทหารพม่าเองก็ตระหนักถึงข้อเท็จจริงข้อนี้ ดังนั้นจึงพยายามเร่ง

¹³² <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=8116>

¹³³ สัมภาษณ์สมศักดิ์ คะวีรัตน์ วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553.

ปราบปรามและช่วงชิงอำนาจในการควบคุมพื้นที่ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นช่องทางการค้า เช่น การโจมตีตลาดวังข่า ในปี พ.ศ. 2527 ผลทำให้ตลาดมีคบริเวณนั้นถูกพม่าเผาทำลายเสียหายไปประมาณ 200 คูหา¹³⁴

จากการสัมภาษณ์ สาโรจน์ เลิศวิจิตรทรัพย์ ปัจจุบันเป็นกรรมการผู้จัดการ ห้างหุ้นส่วนจำกัด บุญโรจน์ อิเลคทริคซัพพลาย เลขที่ 4/8 ซ.ร่วมจิตร ถ.ประสาทวิถี อ.แม่สอด จ.ตากกรรมการที่ปรึกษาหอการค้าจังหวัดตาก และนายกสโมสรโรตารีแม่สอด – เมืองจอด กล่าวว่า “บางครั้งนอนอยู่ก็ได้ยินเสียงระเบิด เนื่องจากพื้นที่ใกล้กันมาก ทหารพม่าบุกทำลายเผาโกดังทั้งฝั่งพม่าและลามมาถึงฝั่งไทย เหตุการณ์ซุลมุนวุ่นวายมาก ชาวกะเหรี่ยงหนีตายกันยกใหญ่ ถามว่ากลัวไหม ก็กลัวแต่ก็ไม่เลิกเพราะ ถึงแม้จะเสียหาย แต่หากคิดถึงเรื่องรายได้แล้ว ก็คุ้มค่า”¹³⁵

การทำการค้าในแม่สอด จึงต้องอาศัยความฉลาดในการแก้ไขปัญหา และต้องเผชิญกับความเสี่ยงอันตรายอยู่มาก พ่อค้าจึงได้อาศัยการสร้างเครือข่ายทางสังคมหรือการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับหลายฝ่ายเพื่อลดอันตรายต่างๆ ที่จะเกิดแก่ชีวิตและทรัพย์สิน และเพื่อให้เกิดความสะดวกในการดำเนินธุรกิจด้วย

หลังยุคตลาดมืด คือในทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เมื่อมีการเปิดด่านชายแดนไทยและพม่า จนการค้าในระบบเปิดกว้างขึ้น ในขณะที่การค้า “นอกระบบ” หรือการค้าในตลาดมืดยังคงดำเนินต่อไป เศรษฐกิจแม่สอดก็ยังเจริญเติบโตมากขึ้น โดยมีนายทุนจีนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินธุรกิจต่างๆ

3.2 แม่สอดในยุค“การเปลี่ยนนามรบเป็นสนามการค้า” (ทศวรรษ 2530)

ใน พ.ศ.2531 ได้เกิดเหตุการณ์ซึ่งนำความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงด้านการเมืองและเศรษฐกิจของพม่าและความสัมพันธ์กับไทย คือ เหตุการณ์ที่ประชาชนพม่าออกมาประท้วงในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2531 ที่มีสาเหตุต้นตอมาจากปัญหาด้านเศรษฐกิจในพม่าที่สะสมมานานนับตั้งแต่พม่าประกาศปิดประเทศในพ.ศ.2505 การประท้วงครั้งนี้รัฐบาลพม่าได้สั่งการให้ทหารปราบปรามผู้ประท้วงด้วยวิธีที่รุนแรงแต่ก็ไม่สามารถหยุดยั้งประชาชนได้อีกต่อไป จนกระทั่งพรรคโครงการสังคมนิยมพม่าซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่ควบคุมการบริหารประเทศในยุคสังคมนิยมวิधिพม่าประกาศสลายตัว นายพล เนวิน ลาออกจากความเป็นประธานพรรค เหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองยังคงดำเนินต่อไปจนในที่สุด พลเอก ซอ หม่อง ได้ออกประกาศว่านายทหารได้ยึดอำนาจจากรัฐบาล

¹³⁴ พรพิมล ตรีโชติ, การต่างประเทศพม่า : ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและชนกลุ่มน้อย, หน้า 129.

¹³⁵ สัมภาษณ์สาโรจน์ เลิศวิจิตรทรัพย์ วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553.

เฉพาะกิจ และได้แต่งตั้งสภาฟื้นฟูกฎระเบียบแห่งรัฐ (The State Law and Order Restoration Council – SLORC) ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารและปกครองประเทศ

สัญญาณแรกของการกำหนดนโยบายใหม่ของพม่าในปีพ.ศ.2531 หลังเหตุการณ์ความไม่สงบ คือ ความพยายามในการสานความสัมพันธ์กับต่างประเทศใหม่ หลังจากที่ถูกประเทศมานานตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 ด้วยนโยบายเป็นกลางที่ค่อนข้างโดดเดี่ยวตนเอง หากแต่ด้วยความต้องการที่จะอยู่รอด รัฐบาล SLORC จำเป็นต้องทบทวนนโยบายเดิมและทำการเปิดประเทศเพื่อให้ต่างชาติเข้ามาลงทุน

เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงในพม่าในปี พ.ศ.2531 นับว่ามีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ไทย-พม่า อย่างมหาศาล เนื่องจากนโยบายเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปของพม่าตัวเอง หลังจากทำการเปิดประเทศไป เป็นระยะเวลา 26 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ.2505 รัฐบาลใหม่ของพม่าได้ประกาศเปิดประเทศอีกครั้งในปี พ.ศ.2531 ด้วยการออกกฎหมายว่าด้วยการลงทุนของต่างชาติ (Foreign Investment Law) ในปี ค.ศ. 2531 ประจวบเหมาะกับการเปิดใหม่ของไทยภายใต้การนำของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2534) นั้น ได้เปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศต่อประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มอินโดจีนอย่างสำคัญโดยการชูนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” นโยบายนี้ได้ขยายรวมถึงประเทศพม่าด้วยสาระสำคัญของนโยบายต่อเพื่อนบ้าน คือ¹³⁶

1. ส่งเสริมสันติภาพระหว่างประเทศ ไม่แทรกแซงกิจการภายในของกันและกัน และแก้ไข ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี
2. ปรับปรุงความสัมพันธ์ทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะการขยายตลาดการค้า ระหว่างกันของประเทศสมาชิกสมาคมอาเซียน
3. มุ่งพัฒนาความสัมพันธ์อันใกล้ชิดและสร้างสรรค์มากขึ้นกับประเทศเพื่อนบ้านต่าง อุดมการณ์

ดังนั้นในช่วงรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐไทยจึงเริ่มดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ เปลี่ยนไปต่อพม่า นั่นคือ การเร่งพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐให้ใกล้ชิดขึ้น ซึ่งก็ได้รับการตอบ รับจากพม่าเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงเป็นเรื่องไม่แปลกที่รัฐบาลไทยจะสนับสนุนให้นักธุรกิจไทยเข้าไป ลงทุนในพม่าอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 เป็นต้นมา

ในส่วนของนโยบายของการค้าชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน รัฐพม่าได้เปิดจุดผ่อนปรนให้มีการ นำเข้า ส่งออกสินค้าตามแนวชายแดนไทยและจีนเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2531 โดยทางด่าน ชายแดนไทยเปิดให้นำเข้าและส่งออกสินค้าตามจุดต่างๆคือ ที่ท่าจีเหล็ก-แม่สาย จังหวัดเชียงราย ที่ เมียวดี-แม่สอด จังหวัดตาก ที่ด่านเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี และที่เกาะสอง-จังหวัดระนอง¹³⁷

¹³⁶ พรพิมล ตรีโชติ, การต่างประเทศพม่า : ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและชนกลุ่มน้อย.

¹³⁷ ศุภกาญจน์พงษ์ชัยหล้า, บทบาทของกลุ่มธุรกิจไทยในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ไทย-พม่า 1988-ปัจจุบัน, หน้า 14.

(อย่างไรก็ตามจากการเปิดให้เป็นเพียงจุดผ่อนปรน การค้าระหว่างไทยกับพม่าระยะนี้จึงยังไม่ถือว่าเป็นการค้าระหว่างประเทศ) นอกจากนี้ กระทรวงการค้าของพม่ายังได้ออกประกาศอนุญาตให้เอกชนจดทะเบียนเป็นผู้ส่งออกและนำเข้าสินค้าได้ และออกกฎหมายส่งเสริมการลงทุนของต่างประเทศในวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2531 เพื่อยืนยันถึงนโยบายของรัฐบาล รวมทั้งประกาศการจัดตั้งหอการค้าและอุตสาหกรรมเพื่อเป็นตัวแทนนักธุรกิจพม่า มีการจัดตั้งหอการค้าชายแดนบริเวณที่มีการค้าชายแดนมากๆ เช่น หอการค้ากะซอง หอการค้าเมียวดี หอการค้าท่าจีเหล็ก ซึ่งอยู่ใกล้กับชายแดนไทย และหอการค้าเมืองสุยลี่ ตรงข้ามกับทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน เป็นต้น¹³⁸

ในส่วนนโยบายของรัฐบาลไทยนั้น หลังการรัฐประหารของพลเอกชอ หม่องได้เพียง 4 เดือน พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกและผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้นได้เดินทางไปเยือนพม่าในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2531¹³⁹ เสมือนเป็นการตอบรับการเปิดประเทศของพม่าและแสดงนโยบายที่เปลี่ยนของรัฐบาลไทยจากที่เคยปฏิบัติต่อพม่าแบบ “รัฐกันชน” กลายมาเป็นการดำเนินนโยบายเชิงสร้างสรรค์แทน และหลังการเยือนพม่าของพลเอกชวลิต รัฐบาลไทยได้ส่งกลุ่มนักศึกษาพม่าบริเวณชายแดนกลับประเทศ ฝ่ายพม่าได้ตอบแทนด้วยการให้สัมปทานป่าไม้สักและการประมงแก่งภาคเอกชนไทย

พลเอกชวลิต ได้เดินทางไปเยือนพม่าอีกครั้งในต้นปี พ.ศ.2532 หลังการเยือนครั้งนี้พม่าได้ให้สัมปทานไม้ 19 แปลงในชายแดนพม่าเพื่อนำไปทดแทนนโยบายปิดป่ารัฐบาล การลงทุนยังได้ขยายไปสู่การร่วมทุนทำประมง การเปิดสัมปทานเหมืองแร่ สัมปทานอัญมณี เพราะความสนใจของนักธุรกิจไทย ระยะแรกนี้ไทยกลายเป็นประเทศที่เข้าไปลงทุนในพม่ามากที่สุด

นอกจากบทบาทของกองทัพไทยในการสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับพม่าแล้ว ในฝ่ายคณะรัฐบาลไทย รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศร้อยตรีประพาส ลิ้มปะพันธุ์ ก็ได้เป็นหัวหน้าคณะเยือนพม่า เพื่อเจรจาในเรื่องต่างๆ ผลของการเจรจาดังกล่าว ได้มีการลงนามในความตกลงการค้าแบบทวิภาคี (Bilateral Trade Agreement) 2 ฉบับที่กรุงย่างกุ้ง ได้แก่ ความตกลงด้านการค้าและเศรษฐกิจ และความตกลงเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุน เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2532 และในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2533 ที่กรุงเทพฯ ได้มีการลงนามในบันทึกความเข้าใจว่าด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมการค้าไทย-สหภาพพม่า (Joint Thai Union of Myanmar Commission on Trade) และร่วมลงนามกับเอกอัครราชทูตพม่าประจำประเทศไทยในคำแถลงร่วม

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

ในการสร้างสะพานมิตรภาพไทย-พม่าข้ามแม่น้ำเมยที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ตามข้อเสนอของ ไทยอีกด้วย¹⁴⁰

หลังจากพม่าเปิดประเทศรับการค้าและการลงทุนจากต่างชาติอย่างเป็นทางการแล้วนั้น การค้าชายแดนระหว่างไทยกับพม่าก็มีบรรยากาศการค้าคึกคักมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะ ด้านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย หลังจากมีการเปิดจุดชายแดนเพื่อทำการค้ากับพม่า ปรากฏว่าสถิติการค้าระหว่างกันมีปริมาณที่สูงขึ้นอย่างมาก (ดูตารางที่ 1 ประกอบ)

ตารางที่ 4 ตารางเปรียบเทียบมูลค่าการค้าชายแดนไทย-พม่า ที่ผ่านด่านศุลกากรต่างๆ ในภาคเหนือ (หน่วย : พันบาท)

ปี	แม่สาย เชียงราย	แม่ฮ่องสอน	แม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน	เชียงดาว เชียงใหม่	แม่สอดตาก	รวม
2527	139,963	9,239	821	876	82,467	233,372
2528	147,233	10,113	4,314	596	30,177	194,673
2529	226,256	5,185	1,191	382	9,830	242,844
2530	288,197	3,942	3,281	4,624	5,785	305,829
2531	202,557	3,806	5,355	18,887	42,235	272,840
2532	259,436	48,887	74,451	224,307	457,567	1,065,338
2533	343,006	470,131	286,550	172,528	779,974	2,054,533
2534	424,489	752,766	699,275	207,173	1,360,461	3,444,164

ที่มา: คัดแปลงมาจากระดม สรรพพันธุ์. “บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า” หน้า 14¹⁴¹

จากตารางจะเห็นได้ว่าตัวเลขการส่งออกในปี พ.ศ. 2532 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2531 กว่า 10 เท่าตัว อย่างไรก็ตาม ตัวเลขที่ปรากฏในตารางคือตัวเลขของมูลค่าการค้าในระบบที่ผ่านด่านศุลกากรเท่านั้น ซึ่งก่อนปี พ.ศ. 2532 นี้ตลาดการค้าชายแดนแม่สอดส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบการค้านอกระบบ ฉะนั้นแม้ว่าตัวเลขที่แสดงในตารางจะมีน้อย แต่ในความเป็นจริง มูลค่าการค้าในตลาดชายแดนไทยพม่าบริเวณอำเภอแม่สอดมีมากกว่านั้นมาก

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

¹⁴¹ ระดม สรรพพันธุ์, “บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า”, หน้า 4.

จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ศุลกากร ได้ความว่าตัวเลขการค้าอนุกระบบนั้นสูงมาก แต่ไม่สามารถประมาณการได้ว่ามากกว่ามูลค่าที่แสดงผ่านศุลกากรมากน้อยเพียงใด แต่การสำรวจของธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ เมื่อปี 2537 พบว่าการค้าชายแดนภาคเหนือกับพม่า มีสัดส่วนการค้าอนุกระบบสูงถึง 76% ของมูลค่าการค้าชายแดนโดยรวมของภาคเหนือ¹⁴²

เหตุที่ตัวเลขมูลค่าการค้าชายแดนไทย-พม่าสูงขึ้นมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 นั้น เป็นผลมาจากการทำลายตลาดมืด นโยบายการเปิดประเทศของพม่า ซึ่งเปิดโอกาสให้นักลงทุนต่างชาติเข้าไปทำธุรกิจ และนโยบายเปลี่ยนสนาามรบให้เป็นสนาามการค้าของฝ่ายไทย ทั้งหมดนี้ทำให้กลุ่มพ่อค้าต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบมาค้าในระบบมากขึ้นตัวเลขมูลค่าการค้าที่ผ่านด่านศุลกากรจึงสูงขึ้นด้วย ในช่วงเวลาดังกล่าวพ่อค้าจีนในแม่สอดมีส่วนร่วมโดยการส่งออกสินค้าประเภทสินค้าอุปโภคบริโภคซึ่งเป็นสินค้าส่งออกอันดับต้นๆ ที่ส่งออกไปยังพม่า และสร้างรายได้จำนวนมหาศาล โดยสินค้าดังกล่าวเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีจากกรุงเทพฯและปริมณฑล

ข้อมูลการค้าชายแดนระหว่างไทยกับพม่าด้านอำเภอแม่สอดระหว่างปี พ.ศ. 2531-2536 ชี้ให้เห็นว่าส่วนใหญ่ไทยได้เปรียบดุลการค้า แม่สอดมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว โรงงานในเขตเมืองแม่สอดมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากปี พ.ศ. 2536 มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวน 115 แห่ง และเพิ่มขึ้นเป็น 131 แห่ง ในปี พ.ศ. 2540¹⁴³

สินค้าขาเข้าของแม่สอดตั้งแต่เดือนตุลาคม 2538- มิถุนายน 2553 สรุปจากสินค้านำเข้าอันดับ 1-10 ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2538- มิถุนายน 2553 มีดังนี้

- 1.เฟอร์นิเจอร์ทำด้วยไม้เฟอร์นิเจอร์ไม้สัก เครื่องจักสานทำด้วยหวาย สิ่งประดิษฐ์ทำด้วยไม้
- 2.ไม้ยางพม่า (ไม้ท่อน) ไม้ไผ่ ถ่านไม้เปลือกบกง เปลือกก่อ หวายเส้น
3. โคมีชีวิตกระบือมีชีวิต
4. หินสีขาวแกะสลัก หินสีแดงคล้ายทับทิม หินแร่สังกะสีชนิดเปือก แร่สังกะสี เศษพลอย
- 5.สินค้าเบ็ดเตล็ด (กีตาร์ รูปภาพ โองคินเผา)
6. ปลาแช่เย็น กุ้งแห้ง หนัังโคดิบหมักเกลือ กุ้งแช่แข็ง กระเพาะปลาตากแห้ง กุ้งแม่น้ำแช่แข็ง กุ้งสด ปูทะเลสด ผลิตภัณฑ์กุ้งผลิตภัณฑ์ปู ปลาเบญจพรรณสด
- 7.เครื่องเทศ อบเชย พริกแห้ง หอมหัวแดง เมล็ดงา หอมหัวเล็ก พริกแห้งตระกูลแคปซิกัม ข้าวเจ้าขาว ถั่วลาย เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ ถั่วเขียวผิวดำ
- 8.เครื่องชุดเจาะสภาพเก่า เตาหลอมไฟฟ้าพร้อมอุปกรณ์
- 9.ผ้าฝ้ายดิบยังไม่หีหรือสาง ผ้าโสร่งสตรี เสื้อแจ็คเกต

¹⁴² ศุลกากรพ่วงษ์ชัยหล้า,บทบาทของกลุ่มธุรกิจไทยในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ไทย-พม่า 1988-ปัจจุบัน, หน้า 85-86.

¹⁴³ โรงเรียนราชบุรีวิทยา, อาคารเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา (ตาก : โรงเรียนราชบุรีวิทยา, 2544), หน้า 35.

10. เปลือกกุ้งป่นใช้เป็นอาหารสัตว์ เมล็ดข้าวโพด¹⁴⁴

สินค้าขาออกของแม่สอดตั้งแต่เดือนตุลาคม 2538- มิถุนายน 2553 สรุปจากสินค้านำเข้าอันดับ 1-10 ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2538- มิถุนายน 2553 มีดังนี้

1. ผ้า เสื้อยืด ผ้าฝ้ายตัดเสื้อ ผ้าโสร่งสตรีผ้าฝ้ายสี เสื้อเชิ้ตชาย ผ้าทอลายขัด ผ้าฝ้ายทอด้วยสีต่าง ๆ เสื้อยืดชาย ผ้าฝ้ายพิมพ์ 100% ผ้าฝ้ายพิมพ์ลาย ผ้าโพลีเอสเตอร์
2. อวน
3. ยา ยาปฏิชีวนะ ยารักษาโรค
4. น้ำมันดีเซล น้ำมันเบนซิน แบตเตอรี่ รถยนต์เก่าใช้แล้ว ส่วนประกอบรถยนต์
5. รองเท้า รองเท้าแตะฟองน้ำ
6. ผงชูรส น้ำมันพืช น้ำมันปาล์ม น้ำมันปาล์มผ่านกรรมวิธีไฮโดรริเนท ลูกอม,ขนมเวเฟอร์, ขนมปังกรอบ ลูกอม, ขนม นมข้นหวาน ครีมเทียม นมข้นจืด กาแฟชนิดผงสำเร็จรูป เบียร์ทำจากมอลต์
7. เครื่องใช้ในครัว เครื่องใช้ในครัวสเตนเลส ของใช้พลาสติก ไฟแช็ก โทรทัศน์ ครีมทาผิว
8. อุปกรณ์เครื่องเสียง จักรยาน, ส่วนประกอบจักรยาน ยางรถบรรทุก
9. แผ่นเหล็กชุบสังกะสี เม็ดพลาสติก โพลีเอทิลีนสำหรับใช้ในอุตสาหกรรมผลิตสายไฟฟ้า พลาสติกชนิดผง โพลี (ไวนิลคลอไรด์) ที่ไม่ได้ผสมกับสารอื่น สังกะสีแผ่น¹⁴⁵

นอกจากนี้แม้ว่าในบางช่วงเวลาจะมีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า ที่ส่งผลต่อการค้าชายแดนแม่สอด อันได้แก่ ปัญหาเรื่องการกระทบกระทั่งกันบริเวณชายแดน หรือปัญหาชนกลุ่มน้อยของพม่าที่ดี แต่ทว่าการปิดด่านของพม่าแต่ละครั้งแทบจะไม่มีผลกระทบต่อปริมาณการค้าระหว่างไทยและพม่าในยอดรวมมูลค่าการค้ารายปีเลย กลับกันมูลค่าการค้ากลับเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ประธานหอการค้าและกรรมการหอการค้าต่างๆ พบว่า การส่งออกและนำเข้าสินค้าในช่วงที่มีการปิดด่านของพมานั้น ส่วนใหญ่ยังคงดำเนินไปเป็นปกติ เพียงแต่ในช่วงแรกการขนส่งจะหยุดชะงัก แต่ทางผู้ส่งออกและนำเข้าได้หาช่องทางทางการขนส่งสินค้าช่องทางอื่นๆ เช่น อาจจะเปลี่ยนจุดส่งออกและนำเข้าเป็นขนส่งที่จุดผ่อนปรนต่างๆ แทน ส่งผลให้การค้าในเดือนที่มีการปิดด่านระยะแรกอาจมีมูลค่าลดลง แต่จะเพิ่มขึ้นในเดือนต่อไป¹⁴⁶

¹⁴⁴ เอกสารจากหอการค้าจังหวัดตาก ซึ่งไม่สามารถเปิดเผยแหล่งที่มาของข้อมูลได้

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁶ ศุภกาญจน์พงษ์ชัย, บทบาทของกลุ่มธุรกิจไทยในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ไทย-พม่า 1988-ปัจจุบัน, หน้า 84.

3.3 พ่อค้าจีนกับการค้าขายแดนแม่สอดในทศวรรษ 2530

การเปลี่ยนแปลงของการค้าขายแดนแม่สอด เป็นผลมาจากการขยายตัวของการค้าขนาดใหญ่ในพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มต้นเมื่อนโยบาย “เปลี่ยนสนามสนามรบเป็นการค้า” ได้ถูกนำมาใช้ในสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ประกอบกับท่าทีทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เปิดมากขึ้นของพม่า แม้ว่าการค้าขายแดนแม่สอดจะติดขัดอยู่แล้วในบริบทการค้าตลาดมืดตลอด 2 ทศวรรษกว่า ตั้งแต่ พ.ศ.2505 แต่การเปลี่ยนโฉมรูปแบบการค้าขายแดนครั้งนี้ทำให้พ่อค้าขายแดนต้องปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์การค้าที่เปลี่ยนไป เพื่อรักษาพื้นที่ทางการค้าและเศรษฐกิจของกลุ่มตนเองเอาไว้ไม่ให้เสียให้กับกลุ่มธุรกิจภายนอกที่สามารถเข้ามาได้ในสถานการณ์ทางการค้าที่เอื้ออำนวย เช่นนี้ (การปรับตัวทางการค้าของกลุ่มพ่อค้าแม่สอดเพื่อรักษาพื้นที่การค้าของตนเองจะกล่าวในบทต่อไป) ซึ่งในหัวข้อนี้จะอธิบายถึงสถานการณ์ทางการค้าขายแดนแม่สอดในบริบททศวรรษ 2530

ส่วนกลุ่มธุรกิจการค้าและการลงทุนบริเวณชายแดนแม่สอด ส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้า นักธุรกิจชายแดนที่ประกอบการค้าบริเวณชายแดนแม่สอดซึ่งโดยมากจะเป็นชาวจีน ทั้งการค้าข้ามแดนและการค้าภายในตลาดแม่สอด ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าชาวจีนท้องถิ่นที่ทำการค้าขายในแม่สอดตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 25 และพ่อค้าชาวจีนที่อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่แม่สอดเพื่อแสวงหาช่องทางในการทำการค้าขายแดนตลอดในช่วงทศวรรษที่ 2500, 2510 และ 2520 “พื้นที่ทางการค้า” ของกลุ่มชาวจีนแม่สอดในยุคตลาดมืด ทศวรรษ 2510 และ ทศวรรษ 2520 อาจพิจารณาได้เป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือ ธุรกิจ ร้านค้าต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในเมืองแม่สอด พื้นที่เหล่านี้ถูกครอบครองโดยชาวจีนกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานในแม่สอดซึ่งเป็นเจ้าของกิจการต่างๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ในบ้าน เครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านขายสินค้าเกษตร ร้านขายของชำ ร้านอาหาร ร้านทอง โรงแรม ห้องพัก เป็นต้น ลักษณะที่สองคือ กลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่มีเจตนาเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังบริเวณชายแดนเพื่อมาแสวงหาโอกาสทางการค้าในยุคตลาดมืด พื้นที่ทางการค้าของชาวจีนกลุ่มนี้จึงมุ่งอยู่ที่การส่งสินค้ากับกลุ่มกะเหรี่ยงตามแนวชายแดนซึ่งสามารถสร้างกำไรได้อย่างมหาศาล เพียงกว่าสองทศวรรษพ่อค้าชาวจีนยุคตลาดมืดก็สามารถตั้งตัวได้ในฐานะเศรษฐีแม่สอดหลังจากที่ตลาดมืดปิดตัวลง

การเปิดประเทศของพม่าทำให้เกิดการส่งออกทางชายแดนขยายตัวมากตามจุดผ่อนปรนการค้าที่สำคัญของภาคเหนืออย่างเช่นแม่สอด จังหวัดตาก และแม่สาย จังหวัดเชียงราย พ่อค้าฝั่งพม่าจากอำเภอแม่สายเริ่มติดต่อสั่งซื้อสินค้าโดยตรงจากผู้ผลิตสินค้าที่กรุงเทพฯ ทำให้พ่อค้าท้องถิ่นของแม่สายเสีย “พื้นที่ทางการค้า” จากข้อมูลด้านศุลกากรแม่สาย ตามตารางที่ 5 พบว่า รายชื่อผู้ส่งออกสินค้านำเข้าใหญ่มาจากบริษัทการค้าที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล แต่ข้อมูลของศุลกากรแม่สอด พ่อค้าชายแดนแม่สอดยังคงมีอำนาจตลาดอยู่

ตารางที่ 5 ตารางแสดงภูมิฐานะของผู้ประกอบการรายใหญ่ที่ส่งออกผ่านด่านศุลกากร
แม่สายและแม่สอ

ที่ตั้งสำนักงาน ศุลกากรจังหวัด	แม่สาย		แม่สอ	
	มูลค่า (ล้านบาท)	สัดส่วน (ร้อยละ)	มูลค่า (ล้านบาท)	สัดส่วน (ร้อยละ)
ตาก	-	-	27.4	83.5
กรุงเทพ	1,004.2	82.3	1.8	5.5
สมุทรปราการ	183.6	15.1	3.6	11.0
นครปฐม	29.8	2.4	-	-
ขอนแก่น	2.4	0.2	-	-
รวม	1,220.0	100.0	32.8	100.0

ที่มา : การค้าชายแดนไทยพม่า หน่วยวิชาการภาคเหนือ หน้า 30¹⁴⁷

ส่วนการส่งออกสินค้ารายใหญ่ที่แม่สอพบว่า มีทั้งพ่อค้าชายแดนแม่สอเองซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าชาวจีนและมีผู้ส่งออกจากบริษัทการค้าที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล แต่ความจริงแล้วคู่ค้ากับพม่าที่แท้จริงคือพ่อค้าชาวจีนแม่สอเอง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจการตลาดเหนือกว่าผู้ผลิตสินค้าในส่วนกลางหรือพ่อค้ารายใหม่ที่จะเข้ามาแข่งขัน

กลุ่มพ่อค้าชาวจีนแม่สอประสบความสำเร็จในการเปิดพื้นที่ทางการค้ารูปแบบใหม่ เพราะชาวจีนเหล่านี้เคยทำการค้าข้ามพรมแดนไทย-พม่าในยุคตลาดมืดมายาวนานกว่า 2 ทศวรรษ จึงมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับพ่อค้ารายใหญ่ในเมืองย่างกุ้ง และอาศัยเครือข่ายที่มีมายาวนานนี้ในการค้าสืบต่อมา ทำให้ชาวจีนยังสามารถครอบครองพื้นที่การค้าข้ามแดนผ่านสายสัมพันธ์ดั้งเดิม ถึงแม้จะมีกลุ่มทุนหรือพ่อค้ารายใหญ่จากกรุงเทพฯ พยายามเบียดแทรกเข้าไปทำการค้าด้วยเช่นกัน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะการค้ากับพม่าดำเนินไปท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่แน่นอน เช่นการที่รัฐบาลพม่าสั่งให้ปิดด่านการค้าบ่อยครั้งทำให้การส่งสินค้าล่าช้า หรือการชำระเงินของพ่อค้าพม่าที่ค้างชำระบ่อยครั้ง สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยความไว้นื้อเชื่อใจกันของพ่อค้าทั้งสองฝ่าย¹⁴⁸ การที่พ่อค้าจากกรุงเทพฯ ไม่มีเครือข่ายทางการค้าทำให้ยากต่อเข้าถึงพื้นที่การค้าข้ามแดนแม่สอ-เมียวดี จุดนี้คือข้อได้เปรียบของพ่อค้าชาวจีนแม่สอที่สามารถพัฒนาการค้าบนความสัมพันธ์

¹⁴⁷ หน่วยวิชาการ สาขาภาคเหนือ และคณะ, การค้าชายแดนไทย-พม่า (กรุงเทพฯ : ธนาคารแห่งประเทศไทย), หน้า 30.

¹⁴⁸ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ साโรจน์ เลิศวิจิตรทรัพย์ 23 สิงหาคม 2553.

ดั้งเดิมและพัฒนาสร้างเครือข่ายใหม่โดยการขายสินค้าผ่านตัวแทนสินค้าในพม่า และการเข้าไปตั้งสำนักงานตัวแทนในพม่าเช่น นายบรรพ ก่อเกียรติเจริญ

นายบรรพ ก่อเกียรติเจริญ เป็นพ่อค้าชาวจีนยุคตลาดมืดเมื่อตลาดมืดปิดตัวลง ได้ขายเครือข่ายทางการค้าโดยเป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าไทยซุส ตราหญา เจ้าเดียวที่รับจากบริษัทในประเทศไทยส่งออกไปขายยังพม่า นอกจากนี้ยังมีร้านตั้งริมเชิงเป็นผู้แทนจำหน่ายเบียร์สิงห์ ร้านเปิงฮุนเป็นผู้แทนจำหน่ายเบียร์ช้าง ร้านหยกทิพย์ผู้ผลิตจำหน่ายน้ำมันปาล์ม ตราหยกทิพย์และเป็นผู้แทนจำหน่ายผลิตภัณฑ์ Bigcola บริษัทไทยชัน-พรเทวี จำกัด ตัวแทนจำหน่ายรถและเครื่องยนต์คูโบต้า

ที่ยกตัวอย่างมานี้เป็นกิจการของพ่อค้าชาวจีนแม่สอดยุคตลาดมืดที่สามารถปรับตัวกับบริบทการค้าที่เปลี่ยนโดยใช้วิธีการเข้าถึงบริษัทสินค้าของไทยเพื่อเป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าเจ้าเดียวที่สามารถส่งออกไปยังพม่าได้ และใช้เครือข่ายการค้าทางฝั่งพม่าที่มีมาช้านานอยู่แล้วในการทำธุรกิจจนประสบความสำเร็จอย่างสูง

ไพบูลย์ ทวีพรสวรรค์ กล่าวว่า การที่แม่สอดเจริญขึ้นใน 10 ปีหลังไม่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของสะพานมิตรภาพ เนื่องจากสินค้าส่วนใหญ่ไม่ได้ขนส่งผ่านสะพาน แต่ส่งมาตามท่า เพราะหากส่งข้ามสะพาน ทางพม่าจะเรียกเก็บภาษีจนพ่อค้าอยู่ไม่ได้¹⁴⁹ ความสำเร็จดังกล่าวยังคงมีอยู่ภายหลังรัฐบาลพม่าอนุญาตให้เอกชนค้าชายแดน ทำให้พ่อค้าชาวจีนมีอำนาจในการติดต่อสินค้าจากส่วนกลางเพื่อส่งออกไปพม่า เพียงแต่ทำพิธีการส่งออกในนามของบริษัทผู้ผลิต เนื่องจากบริษัทผู้ผลิตเองมีระบบบัญชีเพื่อภาษีอากรที่รัดกุมกว่าพ่อค้าชายแดน และจดทะเบียนเป็นผู้เสียภาษีมูลค่าเพิ่มร้อยละ 7 ซึ่งสามารถขอคืนภาษีมูลค่าเพิ่มที่ติดอยู่ในสินค้าที่ส่งออก รวมทั้งขอชดเชยภาษีได้¹⁵⁰ ในกรณีนี้พ่อค้าชายแดนกับบริษัทผู้ผลิตจะแบ่งปันสิทธิประโยชน์ทางภาษีที่ได้จากการขอคืนภาษีมูลค่าเพิ่มหรือการชดเชยภาษีอากร

อีกส่วนหนึ่งพ่อค้าชายแดนแม่สอดทำการส่งออกผ่านด่านศุลกากรในนามของพ่อค้าชายแดนเอง ทั้งในรูปแบบของผู้ส่งออกรายใหญ่ที่มูลค่าการส่งออกเกิน 500,000 บาทต่อครั้ง และส่งรายย่อยด้วย แต่ในลักษณะนี้พ่อค้าชายแดนแม่สอดก็มักจะส่งออกโดยที่ไม่ผ่านพิธีการทางศุลกากร¹⁵¹

ปัญหาการกำหนดข้อตกลงทางการค้าที่ยังไม่มีความแน่นอน กล่าวคือ ประเทศไทยถือว่าการค้าชายแดนมีอยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่ การค้าในระบบ และการค้านอกระบบ แต่ทางรัฐบาลพม่ายังถือว่าการค้าชายแดนไทย-พม่า เป็นการค้านอกระบบเท่านั้น เพราะการค้ารูปแบบนี้ดำเนินการโดย

¹⁴⁹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายไพบูลย์ ทวีพรสวรรค์ วันที่ 1 กันยายน 2553.

¹⁵⁰ หน่วยวิชาการ สาขาภาคนเหนือ และคณะ, การค้าชายแดนไทย-พม่า, หน้า 10.

¹⁵¹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ศุลกากรแม่สอด วันที่ 23 สิงหาคม 2553.

ภาคเอกชน ซึ่งรัฐบาลไม่รับรู้แต่อย่างใด การค้าในระบบของพม่า นั่นคือ การค้าที่มีการดำเนินการโดยรัฐบาลต่อรัฐบาล หรือรัฐบาลพม่ากับรัฐบาลไทย ก็จะต้องเป็นการค้าที่รัฐบาลพม่าเข้ามามีส่วนในการดำเนินการค้าขายด้วยเท่านั้น

3.3.1) การส่งออกและนำเข้าสินค้าในรูปแบบ “การค้าในระบบ”

สินค้าส่งออกจากไทยเข้าไปขายในพม่าผ่านทางด่านศุลกากรแม่สอด ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นซึ่งพม่ามีความขาดแคลน สินค้าที่ส่งออกมาที่มากที่สุดก็ยังเป็นสินค้าประเภทอุปโภค บริโภค เช่น ผงชูรส น้ำมันปาล์ม ร้อยเท้าตะ โสร่ง เครื่องสำอางลักษณะของสินค้าก็จะมีหลากหลายกว่าช่วงตลาดมืด โดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยประเภทเครื่องสำอางร่างกาย¹⁵² นอกจากนี้ยังมีสินค้าประเภทวัตถุดิบและกึ่งวัตถุดิบ เช่น ฝ้ายฝืน ค้ายและเส้นใยประดิษฐ์ สินค้าประเภททุน เช่น แห อวน เบ็ดตกปลา สินค้าวัสดุก่อสร้าง และยางรถประเภทต่างๆ เป็นต้น¹⁵³

อย่างไรก็ตาม สินค้าประเภทเครื่องสำอางแอลกอฮอล์หรือสุราเป็นหนึ่งในสินค้าขาออกของแม่สอดไปยังพม่าที่รัฐบาลไทยไม่ถือว่าเป็นสินค้าต้องห้ามและสามารถค้าขายผ่านระบบศุลกากรได้ด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจากสินค้าประเภทนี้จัดเป็นสินค้าห้ามนำเข้าของประเทศพม่า จึงมีกระบวนการจัดการที่แตกต่างจากสินค้าทั่วไป กล่าวคือจะมีคลังสินค้าชั่วคราว ซึ่งเป็นคลังสินค้าอนุญาติเฉพาะคราวตามมาตรา 5 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2480 เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้นำเข้า-ส่งออกสินค้า ซึ่งสามารถนำเข้าและส่งออกสินค้านี้ระหว่างอำเภอแม่สอดและจังหวัดเมียวดีประเทศพม่า ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเมยจึงเรียกชื่อคลังสินค้าว่าท่าข้ามหมายเลขต่างๆ ปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้นจำนวน 17 คลังสินค้า โดยมีทั้งตั้งตลอดแนวลำน้ำเมย โดยคลังสินค้าเหล่านี้ล้วนดำเนินการโดยภาคเอกชนทั้งสิ้น ซึ่งสร้างมูลค่าการค้าคิดเป็นรายร้อยละ 20 ของรายได้การค้าชายแดนทั้งหมดระหว่างจังหวัดตากกับเมียวดี การอนุมัติให้จัดตั้งคลังสินค้าชั่วคราวที่ทำเรือนั้นนอกจากจะช่วยทำให้การขนส่งสินค้าสะดวกและรวดเร็วขึ้นแล้ว ยังช่วยลดต้นทุนในการขนส่งสินค้าให้กับภาคเอกชนได้มากที่สุด โดยผู้ประกอบการสามารถนำสินค้าไปผ่านพิธีการศุลกากรได้ตามท่าเรือทั้ง 17 ท่า ซึ่งมีเจ้าหน้าที่จากกรมศุลกากรประจำอยู่ อีกทั้งหากสินค้าใดส่งออกไม่ทันตามเวลาที่กำหนดก็สามารถฝากไว้ที่คลังสินค้าได้ ไม่จำเป็นต้องขนกลับอีก ประการสำคัญคือสินค้าส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 70 เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่รัฐบาลพม่าไม่อนุญาตให้นำเข้า ดังนั้นจึง

¹⁵² หน่วยวิชาการ สาขาภาคเหนือ และคณะ, การค้าชายแดนไทย-พม่า, หน้า 8

¹⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

จำเป็นต้องขนส่งกันผ่านคลังสินค้าชั่วคราวเพื่อสะดวกในการส่งมอบสินค้าให้กับพ่อค้าชาวพม่า ซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบขนสินค้าภายในประเทศพม่าเอง¹⁵⁴

สินค้าเหล่านี้จะมีพ่อค้าท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ประกอบการในอำเภอแม่สอดเข้าไปทำธุรกิจการค้ากับพ่อค้าชาวพม่าโดยเจรจาติดต่อค้าขายกัน บางครั้งพ่อค้าชาวพม่าเข้ามาติดต่อกับพ่อค้าคนไทยที่อำเภอแม่สอด บางครั้งพ่อค้าชาวไทยต้องเข้าไปติดต่อเจรจากับพ่อค้าชาวพม่าที่อำเภอเมียวดี หรือบางครั้งก็เข้าไปถึงย่างกุ้ง

พ่อค้ารายใหญ่ที่ทำการค้าส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นพ่อค้าชาวจีนแม่สอดที่ทำการค้าขายอยู่บริเวณชายแดนแม่สอดนี้ตั้งแต่สมัยการค้าตลาดมืด ด้วยสายสัมพันธ์ทางการค้าที่มีอยู่ก่อนแล้วทำให้พ่อค้าชาวจีนมักจะได้เข้าไปติดต่อทำการค้ากับพ่อค้าชาวพม่าโดยตรงและได้รับความไว้วางใจจากนักธุรกิจในการค้าจังหวัดตากให้ติดต่อเจรจาทางการค้าในนามของหอการค้าจังหวัดตากอยู่เสมอ ในงานของระดม ได้สัมภาษณ์พ่อค้าชาวจีนแม่สอดที่มีบทบาทในการค้าชายแดนและบทบาทในการค้าจังหวัดตาก ได้กล่าวไว้ว่า “สินค้าที่มีการติดต่อค้าขายกันนั้นจะมีประเภทสินค้า และปริมาณเป็นไปตามที่ทางราชการฝ่ายไทยและพม่ากำหนด ซึ่งแต่ละประเภทสินค้าจะมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ จะต้องมีการปฏิบัติให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบพิธีการทางศุลกากรของไทยและพม่า ซึ่งมีการตรวจสอบอย่างละเอียดโดยเจ้าหน้าที่ของทั้งสองฝ่ายที่ประจำอยู่ ณ ด่านศุลกากรทั้งที่แม่สอดและเมียวดี”¹⁵⁵รูปแบบการค้าลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าส่งรายใหญ่ที่พ่อค้าชาวจีนจะสั่งตรงจากบริษัทหรือเป็นเอเยนต์สินค้านั้นๆ โดยเฉพาะ และการส่งสินค้านำเข้าไม่ได้ผ่านเขตอิทธิพลกะเหรี่ยงเช่นในอดีต นับตั้งแต่ทางการพม่าเปิดจุดผ่อนปรนทางการค้าเมื่อปลายปี พ.ศ. 2531 หากดูตามตารางที่ 4 จะเห็นว่ามูลค่าของการค้าที่ผ่านด่านศุลกากรแม่สอดในปี พ.ศ.2532 สูงกว่าในปี พ.ศ.2530 เกือบ 80 เท่าตัว ทั้งนี้เพราะพ่อค้าชายแดนต้องการลดค่าใช้จ่ายเพื่อสามารถแข่งขันกับประเทศคู่แข่งได้ ขณะที่ชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยงเก็บค่าผ่านแดนสูงถึงร้อยละ 7 ของมูลค่าสินค้า¹⁵⁶

สินค้าส่งออกจากฝั่งไทยที่ส่งไปขายในพม่านั้นเมื่อมีการเจรจาตกลงกันแล้ว พ่อค้าคนไทยจะส่งผ่านไปยังบริเวณด่านศุลกากรแม่สอด เมื่อได้ปฏิบัติตามระเบียบพิธีการศุลกากรแล้วก็จะทยอยไปลงบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมย ขนขึ้นเรือบรรทุกสินค้าข้ามแม่น้ำเมยไปส่งยังท่าสินค้าอำเภอเมียวดีที่อยู่ตรงกันข้ามและผ่านการตรวจสอบและปฏิบัติตามระเบียบพิธีการของศุลกากรของพม่า ก่อนที่จะลำเลียงไปยังหัวเมืองต่างๆ ของพม่าเพื่อจำหน่ายแก่ผู้บริโภคชาวพม่าต่อไป

¹⁵⁴ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, ดัชนีและคู่มือการลงทุนสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า, 2554, หน้า 21.

¹⁵⁵ ระดม สรรพพันธุ์, “บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า”, หน้า 64.

¹⁵⁶ หน่วยวิชาการ สาขาภาคเหนือ และคณะ, การค้าชายแดนไทย-พม่า, หน้า 14.

พ่อค้าชาวจีนแม่สอดได้กล่าวถึงการส่งสินค้าในระบบข้ามไปฝั่งพม่าว่า

“เราจะมีหน้าที่แค่ฝั่งเราเท่านั้น เมื่อเราจัดการธุรกิจการค้าแล้วเสร็จก็จะนัดวันกับพ่อค้าทางพม่าว่าจะส่งของวันไหน ทำไหน พ่อค้าฝั่งพม่าก็จะมารอรับ พอสินค้าข้ามชายแดนไปก็เป็นเรื่องของเขาสินค้าจะถูกปล้น โกดังจะถูกเผา ไม่ใช่ความรับผิดชอบเราแล้วที่นี้เขาจะผ่านศุลกากรเขาไปเล่าหรือส่งสินค้าไปไหนเราก็ไม่ยุ่ง มันเป็นการค้าในระบบ ในระบบไทยแต่เนอกระบบเขา”¹⁵⁷

นอกจากนี้ ยังมีประชาชนชาวพม่าบางส่วนเข้ามาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นจากฝั่งไทยส่วนใหญ่เป็นสินค้าจำพวกสินค้าการเกษตร เช่น ปศุสัตว์ จำพวกเปลือกไม้ และพืชผักผลไม้ ซึ่งเป็นการซื้อขายรายย่อยจำนวนไม่มากนักและต้องข้ามแม่น้ำเมยเข้ามาซื้อข้ามไปพม่าเป็นประจำทุกวันซึ่งจะต้องถือปฏิบัติตามระเบียบพิธีการของศุลกากรเช่นเดียวกัน

สำหรับการนำเข้าสินค้าจากพม่าในรูปแบบการค้าในระบบนั้นก็มีการปฏิบัติตามระเบียบพิธีการของศุลกากรของพม่าและของไทยเช่นเดียวกันกับการส่งออกสินค้าจากไทยเข้าไปยังพม่าเนื่องจากการส่งออกและนำเข้าสินค้าในรูปแบบการค้าในระบบมีการกำหนดการควบคุมดูแลจากเจ้าหน้าที่ด่านศุลกากรอย่างเคร่งครัด จึงไม่มีรูปแบบที่พลิกแพลงทางการค้า¹⁵⁸ ประเภทของสินค้านำเข้าจากพม่าจะไม่ได้แตกต่างอะไรจากการค้าตลาดมืด ก็ยังคงเป็นสินค้าจากธรรมชาติทั้งหมด เช่น อาหารทะเล วัช ญมณี ไม้ ถ่านไม้ เป็นต้น¹⁵⁹

3.3.2) การส่งออกและนำเข้าสินค้าในรูปแบบ “การค้าเนอกระบบ”

การส่งออกและนำเข้าสินค้าในรูปแบบการค้าเนอกระบบนั้น สินค้าส่วนใหญ่ก็เป็นสินค้าประเภทเดียวกันกับสินค้าที่มีการส่งออกและนำเข้าในรูปแบบการค้าในระบบ แต่ด้วยความยุ่งยากและล่าช้าในการดำเนินตามกฎหมาย การแสวงหาผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายพม่า และปัจจัยที่สำคัญในการที่พม่ามักจะปิดด่านชายแดนเป็นประจำ¹⁶⁰ ทำให้พ่อค้าชายแดนมักจะรับส่งสินค้าเนอกระบบอยู่เสมอ ประกอบกับสภาพภูมิประเทศบริเวณชายแดนแม่สอดเอื้ออำนวยใน

¹⁵⁷ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อค้าชาวจีนแม่สอด 23 สิงหาคม 2553

¹⁵⁸ ระดม สรรพพันธุ์, “บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า”, หน้า 64-65.

¹⁵⁹ หน่วยวิชาการ สาขาภาคนโยบาย และคณะ, การค้าชายแดนไทย-พม่า, หน้า 25-26.

¹⁶⁰ ธันวาคม 2533, ปิดด่านการค้า (แต่มีการซื้อขาย), ปิดด่านในสมัยอนันต์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี 2 ครั้ง (ไม่ทราบวันเวลาแน่ชัด), กุมภาพันธ์ 2538 ปิดด่านแม่สอดตลอดเดือนกุมภาพันธ์ และปิดด่านแม่สายถาวร ตลอดจนแนวชายแดนไทยพม่าทั้งหมด, มีนาคม-มิถุนายน 2538 ปิดด่านแม่สาย แม่สอด (การค้าลดลง 50%), ปิดด่านสมัยบรรหาร ศิลปะอาชาเป็นนายกรัฐมนตรี (ไม่ทราบวันเวลาแน่ชัด), สมัยทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี ไทยสั่งปิดด่านแม่สาย เพื่อสกัดกั้นกองกำลังพม่าที่รุกไล่ชายแดนไทย, พฤษภาคม – กรกฎาคม 2545 พม่าปิดด่านแม่สาย แม่สอด ระนอง, 2505 พม่าปิดประเทศ, 27 มีนาคม 2550 ปิดด่านแม่สอดจากกรณีกะเหรี่ยงพุทธ ที่จังหวัดกาญจนบุรี (27 มีนาคม ของทุกปีเป็นวันชาติและวันกองทัพพม่า จึงจะทำการปิดชายแดนทุกปี)

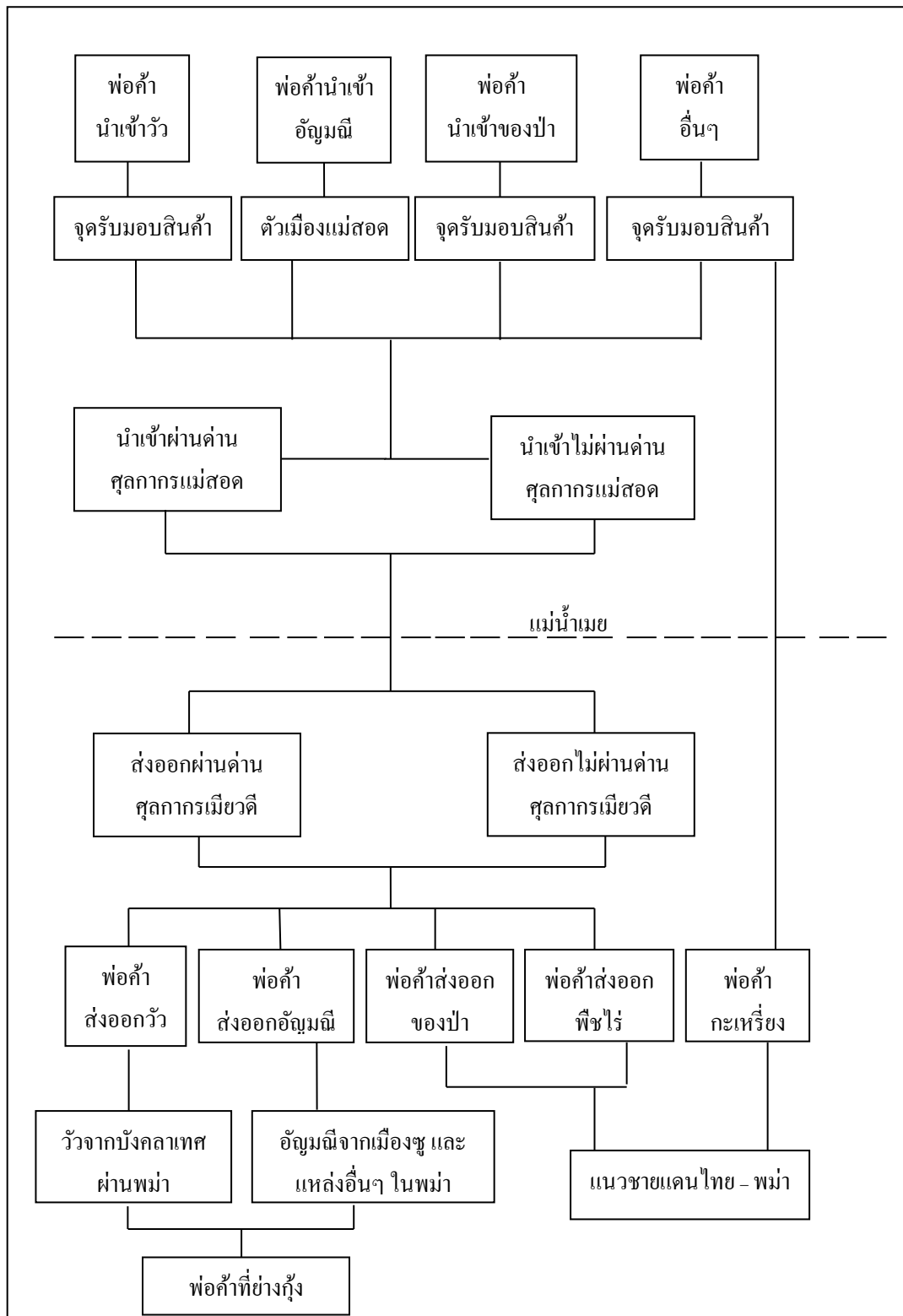
การลักลอบขนส่งเพียงแค่ข้ามแม่น้ำสามารถทำในบริเวณใดก็ได้ที่ลัดดาเจ้าหน้าที่หรือลักลอบขนส่งในตอนกลางคืน

นอกจากนี้ยังมีสินค้าส่งออกและนำเข้าบางประเภทที่ทางการพม่าประกาศเป็นสินค้าต้องห้าม คือห้ามทำการค้าขายในลักษณะเช่นนี้จึงต้องทำการค้ารูปแบบนอกระบบ หรือการค้าขายกับกะเหรี่ยงทั้งการรับซื้อสินค้าเช่น วัว อัญมณีหรือของป่าอื่นๆถือว่าเป็นการค้านอกระบบทั้งหมด จุดที่ทำการขนส่งสินค้านี้มีอยู่ตลอดแนวชายแดนแม่สอด แต่จุดนำเข้าสำคัญอยู่บริเวณอำเภอท่าสองยาง และอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก เพราะเป็นเขตอิทธิพลกะเหรี่ยง เพื่อหลีกเลี่ยงการจับกุมจากทหารพม่า

ลักษณะการนำเข้านอกระบบก็จะแตกต่างกันตามประเภทสินค้า อาทิ การค้าวัว หลังจากที่ทำพ่อค้าแต่ละฝ่ายทราบวันเวลานัดพบกันแล้ว พ่อค้าวัวพม่าจะต้อนวัวมายังชายแดนไทยเพื่อรอพ่อค้าไทยเข้ามาตกลงราคา เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้วก็จะมีการส่งมอบและชำระเงินที่ฝั่งไทย ส่วนการค้าอัญมณี พ่อค้ากะเหรี่ยงหรือพ่อค้าพม่าลักลอบนำสินค้าข้ามมาฝั่งไทยที่แม่สอดก่อนเนื่องจากมีความปลอดภัยมากกว่า และจะพักอยู่ที่แม่สอดเพื่อตกลงซื้อขายกับพ่อค้าอัญมณีไทย ส่วนสินค้าอื่นๆ เช่น พืชไร่ ของป่า จะเป็นพ่อค้ารายย่อยที่ซื้อกันตามแนวชายแดนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้ากะเหรี่ยง

ส่วนการค้าปลีกมักจะเป็นการค้านอกระบบ มีทั้งที่เป็นพ่อค้ารายย่อยที่ขงักงเดินทางมาซื้อสินค้าที่แม่สอดโดยตรงแต่มีจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากค่าใช้จ่ายสูงและเสี่ยงต่อความปลอดภัยระหว่างเดินทาง ผู้ซื้อรายย่อยมักจะเป็นชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยงหรือชาวพม่าที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนเสียมากกว่า ที่เดินทางซื้อสินค้าโดยตรงตามบริเวณชายแดนที่พ่อค้าปลีกฝั่งไทยรับสินค้าไปขายอีกที หรือเดินทางเข้ามาซื้อสินค้าที่แม่สอดโดยตรง ซึ่งบางครั้งชาวกะเหรี่ยงและชาวพม่าที่นำวัวมาขายฝั่งไทยก็จะซื้อสินค้าจากแม่สอดกลับไปขายด้วยเช่นกัน

ที่มา : หน่วยวิชาการ สาขาภาคเหนือ และคณะ, การค้าชายแดนไทย-พม่า, หน้า 35.

ภาพที่ 6 แผนภูมิการนำเข้าบริเวณอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ที่มา :หน่วยวิชาการ สาขาภาคเหนือ และคณะ, การค้าชายแดนไทย-พม่า, หน้า 36.

3.4 กลุ่มคนชาติพันธุ์ต่างๆในเมืองชายแดนแม่สอด ทศวรรษ 2510 – 2554

พื้นที่ชายแดนแม่สอดประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 จำเป็นต้องทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ท่ามกลางบริบทของเมืองชายแดนที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ของทั้งประเทศพม่า รัฐกะเหรี่ยง และรัฐไทย จึงจะเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นว่าเพราะเหตุใดชาวจีนจึงประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจมากกว่าชาติพันธุ์อื่นๆ ในแม่สอด

ชาวจีน

การที่แม่สอดเป็นเมืองชุมทางการค้าอยู่แล้วในช่วงก่อนทศวรรษ 2510 ต่อมาได้ขยายศักยภาพมาเป็นเมืองเศรษฐกิจชายแดนที่สำคัญ ชาวจีนมีบทบาทสำคัญที่สุดใน “พื้นที่ทางการค้า” ของแม่สอดมาโดยตลอด แต่มีชาวจีนบางส่วนเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จมาก ดังนั้น เพื่อที่จะเห็นภาพชาวจีนชัดเจนในส่วนนี้จะแบ่งกลุ่มชาวจีนเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มแรกชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนทศวรรษ 2510 หรือก่อนที่แม่สอดจะกลายเป็นตลาดมืด และกลุ่มที่สองชาวจีนที่อพยพมาในช่วงทศวรรษ 2510 หรือช่วงที่แม่สอดกลายเป็นตลาดมืดและชาวจีนส่งสินค้าให้กับชาวกะเหรี่ยง

ชาวจีนกลุ่มแรกเป็นชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแม่สอดประมาณทศวรรษ 2440 จนถึงหลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการที่แม่สอดเป็นชุมทางทางการค้าตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2¹⁶¹ แต่ในที่นี้จะอธิบายถึงการปรับตัวของชาวจีนรุ่นเก่าหรือชาวจีนที่อพยพเข้ามาในยุคแรกเมื่อแม่สอดเริ่มขยายพื้นที่ทางการค้าจากชุมชนการแลกเปลี่ยนสินค้าในเมืองสู่การส่งสินค้าไปตลาดมืดตามแนวชายแดน และชาวจีนกลุ่มที่ 2 ที่อพยพเข้ามาในยุคที่การค้าในตลาดมืดขยายตัว

ชาวจีนกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานก่อนยุคตลาดมืด ชาวจีนกลุ่มแรกนี้บางกลุ่มตระกุลทำการค้าในแม่สอดเกือบครึ่งศตวรรษ ทำให้ชาวจีนกลุ่มนี้ครอง “พื้นที่การค้า” ในตัวเมืองแม่สอดได้เป็นอย่างดี เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ร้านขายสินค้าอุปโภค บริโภค ร้านขายของชำ ขายเครื่องดื่ม รับซื้อสินค้าเกษตร ฯ และการเกิดขึ้นของตลาดมืดตามแนวชายแดนก็ส่งผลให้พื้นที่การค้าของชาวจีนกลุ่มนี้ขยายตัวระดับหนึ่งเนื่องจากการที่บริเวณชายแดนแม่สอดกลายเป็นตลาดมืดทำให้ดึงดูดผู้คนเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้า ซึ่งไม่ได้มีเฉพาะชาวจีนเท่านั้น กลุ่มผู้ค้าอื่นๆ เช่น ผู้ค้าไม้ ผู้ค้าวัว ผู้ค้าอัญมณี ฯลฯ ต่างหลั่งไหลเข้ามาทำธุรกิจการค้าในบริเวณชายแดน จึงทำให้ชาวบ้านบริเวณชายแดนมีรายได้มากขึ้นจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เฟื่องฟู สิ่งเหล่านี้ส่งผลดีต่อธุรกิจของชาวจีนในตัวเมืองแม่สอด เพราะเมื่อรายได้ของผู้บริโภคเพิ่มขึ้นก็ส่งผลให้กำลังซื้อสินค้าต่างๆ ของพ่อค้าจีนเพิ่มสูงขึ้นเป็นเงาตามตัวทำให้ธุรกิจของชาวจีนแม่สอดรุ่นแรกขยายตัวตามการค้าตลาดมืดที่

¹⁶¹ กลับไปดูเพิ่มเติมในหน้า 74-80.

เฟื่องฟู ประกอบกับอำเภอแม่สวดเป็นจุดศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้า และกระจายสินค้าไปยังอำเภอชายแดนของจังหวัดตาก การขนส่งสินค้าจากกรุงเทพฯมายังอำเภอชายแดนจังหวัดตากทั้ง 5 อำเภอคือ อำเภอท่าสองยาง อำเภอแม่ระมาด อำเภอแม่สวด อำเภอพบพระ อำเภออุ้มผาง มีเพียงเส้นทางเดียวคือถนนสายตาก-แม่สวด ฉะนั้นสินค้าจะต้องผ่านเข้ามายังแม่สวดก่อนที่จะกระจายไปยังอำเภออื่นๆ ในพื้นที่ชายแดน เมื่อตลาดมืดที่กระจายอยู่ตามแนวชายแดนเกิดขึ้นก็ยิ่งทำให้พื้นที่การค้าของแม่สวดขยายตัว

ส่วนชาวจีนกลุ่มที่ 2 หรือชาวจีนยุคตลาดมืด ในเรื่องการเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังแม่สวดและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวจีนกลุ่มนี้ได้กล่าวมาแล้วให้หัวข้อก่อนหน้านี้ ในส่วนนี้จึงขออธิบายลักษณะพื้นที่ทางสังคมของชาวจีนกลุ่มที่ 2 และความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกลุ่มที่ 2 กับคนกลุ่มอื่นๆ เนื่องจากชาวจีนกลุ่มนี้มีเป้าหมายที่ชัดเจนในการเข้ามายังชายแดนเพื่อทำการค้าในตลาดมืด ความสัมพันธ์ส่วนใหญ่จึงเป็นความสัมพันธ์ทางการค้า พ่อค้าชาวจีนตลาดมืดจะรู้จักและคุ้นเคยกับพ่อค้ากะเหรี่ยงและพ่อค้าพม่าเป็นอย่างดี จนสามารถพูดภาษากะเหรี่ยงและภาษาพม่าได้ เพื่อใช้เจรจาทางการค้ากับกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้

อย่างไรก็ตามตลาดมืดไม่ได้ค้าเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภคโดยชาวจีนเท่านั้น ยังมีการค้าขายวัวควาย และทองคำกันเป็นจำนวนมาก คนที่อยู่ในกระบวนการค้าตลาดมืดนั้นต้องรู้จักกันดี มีเครือข่ายที่ชัดเจนและแม้ว่าตลาดมืดจะปิดตัวลงหลังจากที่พม่ายึดพื้นที่ของกลุ่มกะเหรี่ยงได้ แต่กลุ่มพ่อค้าที่ทำการค้าขายมานานในตลาดมืดก็ยังคงติดต่อกันอยู่ เพียงแต่ได้ปรับเปลี่ยนเป็นการค้าปลีกส่ง เช่น พ่อค้าชาวจีนแม่สวดที่ได้ทำธุรกิจค้าขายในตลาดมืดมานาน หลังตลาดมืดปิดตัวลงก็ได้ใช้ความสัมพันธ์เดิมกับพ่อค้าแม่ค้าในยุคตลาดมืด ที่ปัจจุบันผันมาเปิดร้านค้าและของชำในหมู่บ้านจำนวนหลายร้าน และพ่อค้าจีนแม่สวดจะจัดส่งสินค้าขายส่งให้กับร้านค้าแทบทุกร้านในหมู่บ้าน โดยว่าจ้างลูกน้องควบคุมสินค้า ส่วนตนเองควบคุมร้านค้าที่แม่สวด¹⁶²

พ่อค้าชาวจีนที่ทำการค้าในตลาดมืดมักจะอยู่บริเวณชายแดนที่เป็นที่ตั้งตลาดมืดมากกว่าอยู่ในตัวเมืองแม่สวด ทำให้ชาวจีนกลุ่มนี้สัมพันธ์กับตำรวจและทหารชายแดนเพื่อต่อรองในการเข้าออกพื้นที่ตะเข็บชายแดน และเจ้าหน้าที่รัฐไทยก็มีส่วนในการดูแลความปลอดภัยให้กับพ่อค้าชาวจีน รวมถึงโกดังสินค้าของชาวจีนอีกด้วย นอกจากนี้ชาวจีนยังมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านตามแนวชายแดน¹⁶³ การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการค้าในช่วงตลาดมืดทำให้ชาวจีนกลุ่มที่สองสามารถสร้างพื้นที่ทางการค้าตามแดนใต้ดีกว่าชาวจีนยุคแรกในบริบทที่พม่าเปิดประเทศ

¹⁶² ขวัญวัน บัวแดง, “พื้นที่พรมแดนแม่น้ำเมยกับความสัมพันธ์ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง-คนเมือง” รายงานการวิจัยภายใต้โครงการอำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองเชิงวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย, หน้า 84.

¹⁶³ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสาโรจน์ เลิศวิจิตรทรัพย์ วันที่ 23 สิงหาคม 2553.

ถึงแม้ว่าชาวจีนกลุ่มที่ 2 จะมีบทบาทอยู่บริเวณตลาดมืดเป็นหลัก แต่ก็มีส่วนทำให้ “พื้นที่ทางการค้า” ในตัวเมืองชั้นในของแม่สอดเปลี่ยนแปลง กล่าวคือก่อนหน้าทศวรรษ 2510 บริเวณพื้นที่ตัวเมืองชั้นในของแม่สอดประกอบไปด้วยย่านชุมชนตามตรอกหรือตามสายถนน ถนนเส้นหนึ่งก็จะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง เช่น ถนนอินทรีก็จะเป็นย่านร้านค้าและบ้านเรือนของชาวจีนรุ่นแรก ถนนประสาทิถีก็เป็นย่านของชาวไทยใหญ่รวมถึงบริเวณที่เรียกว่า “กองเจียว” ด้วย ใกล้กับ “กองเจียว” เป็น “ซอยอิสลาม” ก็จะเต็มไปด้วยร้านค้าและที่อยู่อาศัยของกลุ่มมุสลิมในแม่สอด ส่วน “คนเมือง” ในแม่สอดก็จะอาศัยอยู่แถบตัวเมืองชั้นในแม่สอด เรียกว่าบ้านเหนือและบ้านใต้ เมื่อชาวจีนกลุ่มที่สองสามารถสร้างกำไรจากการค้าตลาดมืดได้อย่างมหาศาล ก็ได้เริ่มกว้านซื้อที่ดินด้านตัวเมืองชั้นในจากชาวไทยใหญ่ในช่วงทศวรรษ 2520 และหลังจากนั้นมาตัวเมืองชั้นในของอำเภอแม่สอดก็คือบริเวณสองฟากถนนอินทรีและถนนประสาทิถีก็กลายเป็นร้านค้า อาคารพาณิชย์ ของชาวจีนแม่สอดทั้งสองกลุ่ม บริเวณนี้จึงกลายเป็นศูนย์กลางของตัวเมืองแม่สอดและเป็น “พื้นที่ทางการค้า” ของชาวจีนแม่สอดด้วยส่วนชาวไทยใหญ่หลังจากขายที่ดินให้ชาวจีนแล้วก็อพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในบริเวณชั้นนอกของตัวเมือง

ส่วนชาวจีนกลุ่มแรกนั้นมีพื้นที่ทางสังคมในเมืองแม่สอดอยู่แต่เดิมแล้ว เนื่องจากชาวจีนกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแม่สอดเป็นกลุ่มแรกๆ และมีบทบาททางการค้าของชุมชนมายาวนาน มีการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เปิดเผยและถูกรับรู้กันโดยทั่วไปของท้องถิ่นว่าเป็น “จีนแม่สอด” แม้ว่าบทบาททางเศรษฐกิจในแม่สอดจะเป็นรองกลุ่มคนจีนที่ทำการค้าในตลาดมืด

หลังจากที่ตลาดมืดปิดตัวลงพ่อค้าชาวจีนที่ทำการค้าในตลาดมืด (ชาวจีนรุ่นที่สอง) ก็ได้ย้ายเข้ามาอยู่ตัวเมืองชั้นในของแม่สอดอย่างถาวร ความได้เปรียบในด้านเครือข่ายทางการค้าทำให้ชาวจีนกลุ่มนี้เปิด “พื้นที่ทางการค้า” ในรูปแบบใหม่ได้ง่าย แต่กลับต้องแสวงหา “พื้นที่ทางสังคม” ใหม่ด้วยการเข้าร่วมกับมูลนิธิซึ่งชาวจีนกลุ่มแรกเป็นผู้ก่อตั้ง และคนจีนรุ่นที่ 2 จะอาศัยมูลนิธิเป็นตัวสร้าง “พื้นที่ทางสังคม” ให้กับตนเอง มูลนิธิจึงเสมือนเป็นจุดศูนย์รวมของชาวจีนแม่สอดทั้งรุ่นแรก และรุ่นที่สอง จนกระทั่งในสมัยต่อมา จีนทั้งสองรุ่นกลมกลืนกัน จนคนทั่วไปแทบไม่สามารถแยกกันได้เลยว่าคนกลุ่มไหนเป็นคนจีนรุ่นแรกหรือรุ่นที่สอง

ชาวมุสลิม

ก่อนทศวรรษ 2510 มุสลิมกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแม่สอดส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าหรือประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายอยู่แล้ว แต่ก็มีมุสลิมอีกจำนวนไม่น้อยที่เดินทางมาเพื่อแสวงโชค ในขั้นแรกก็จะอยู่ในฐานะลูกจ้างก่อน ต่อมาเมื่อสะสมทุนได้บ้างแล้วก็เลื่อนฐานะเป็นพ่อค้าหรือเจ้าของกิจการ โดยมากเป็นการค้าขายข้ามแดนระหว่างไทยกับพม่า การเป็น “คน

ชายแดน” และมีเครือข่ายของความสัมพันธ์กับคนชายแดนทางฝั่งพม่า ทำให้ชาวมุสลิมประสบความสำเร็จในการค้าขายมากพอสมควร¹⁶⁴

ต่อมาเมื่อมีชาวจีนย้ายถิ่นฐานมาทำการค้าที่แม่สอดมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วงที่มีการค้าแบบตลาดมืดเกิดขึ้นที่บริเวณชายแดนจังหวัดตาก ชาวมุสลิมก็ไม่สามารถแข่งขันกับชาวจีน เพราะการที่ชาวจีนไม่มีข้อจำกัดในเรื่องศาสนาทำให้ชาวจีนสามารถค้าขายแสวงหาผลกำไรได้อย่างเต็มที่มากกว่า และชาวจีนก็สามารถช่วงชิง “พื้นที่การค้า” ส่วนใหญ่ของแม่สอดไว้ได้มากกว่าโดยอาศัยเครือข่ายทางการค้าที่กว้างขวางกว่าในขณะที่เจ้าของกิจการชาวมุสลิมบางรายแสวงหา “พื้นที่การค้า” โดยการเข้าร่วมเป็นสมาชิกหอการค้าจังหวัดตาก ซึ่งเป็นองค์กรที่ก่อตั้งโดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีน¹⁶⁵ ในขณะเดียวกันชาวจีนก็พยายามสร้างความหมายของแม่สอดในฐานะ “พื้นที่เศรษฐกิจ” ซึ่งการยอมรับชาวมุสลิมที่เข้าเป็นสมาชิกหอการค้าก็เป็นแสดงให้เห็นถึงการยอมรับและสามารถทำงานร่วมกันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นได้

ชุมชนมุสลิมในเขตอำเภอแม่สอดประกอบไปด้วยมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศ มุสลิมเชื้อสายปาตานี มุสลิมอินเดีย มุสลิมเชื้อสายพม่า รวมไปถึงมุสลิมโรฮิงยาและมุสลิมกะเหรี่ยง¹⁶⁶ ขณะที่ชาวมุสลิมเชื้อสายปาตานี มุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศ และมุสลิมอินเดียเป็นกลุ่มชาวมุสลิมที่มีอำนาจเหนือกลุ่มมุสลิมกลุ่มอื่นๆ ในแม่สอด ในฐานะที่มี “พื้นที่ทางการค้า” ของตน และมี “พื้นที่ทางสังคม” ที่ถูกยอมรับจากกลุ่มอื่นๆ ว่าเป็นมุสลิมคนเมืองคำเรียก “มุสลิมคนเมือง” หมายถึงชาวมุสลิมที่อพยพมาตั้งรกรากในพื้นที่ชายแดนมาเป็นเวลานาน จนสามารถผสมกลมกลืนวัฒนธรรมไทยและมีสัญชาติไทย มุสลิมคนเมืองกลุ่มนี้ได้แก่ มุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศและเชื้อสายปาตานี พวกเขามีวิถีชีวิตร่วมกับคนเมืองที่ย้ายมาจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ ในขณะที่มุสลิมพม่าหมายถึงมุสลิมที่เพิ่งอพยพมาจากพม่าทั้งถูกและผิดกฎหมายพวกเขายังถือสัญชาติพม่าหรือในบางกรณีอาจไม่ได้ถือสัญชาติใด เช่น มุสลิมโรฮิงยา และมุสลิมกะเหรี่ยง เป็นต้น

มุสลิมจากพม่าที่ไม่มีสัญชาติไทยและบางกลุ่มก็ไม่มีสัญชาติพม่าด้วย พวกเขาจำนวนมากต่างพยายามหนีจากสถานการณ์ทางการเมืองที่ส่งผลต่อชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมในบ้านเกิดของตนเอง โดยการอพยพเข้ามาเป็นคนต่างด้าวไร้สัญชาติ เช่น กลุ่มมุสลิมพม่า มุสลิมโรฮิงยาและมุสลิมกะเหรี่ยง คนเหล่านี้กลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกเบียดขับให้เป็นคนชายขอบของแม่สอดและอยู่ในฐานะ “กลุ่มคนชายขอบ” ของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่มีฐานะดีกว่าด้วย

¹⁶⁴ จักรพันธ์ ชัดชุมแสง. ชุมชนมุสลิมในเมืองตลาดชายแดนไทย-พม่า: สัมพันธภาพระหว่างพหุสังคม วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและการสร้างชาติพันธุ์, หน้า 167.

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167-168.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72-73.

กลุ่มมุสลิมไร้สัญชาติพยายามสร้าง “พื้นที่ทางสังคม” ของตนเพื่อการดำรงชีวิตในชายแดน โดย การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของกลุ่มคณะ¹⁶⁷ ทำให้เขาใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ลำบากนักกลุ่ม มุสลิมไร้สัญชาติเหล่านี้ได้สร้าง “พื้นที่ทางศาสนา” ขึ้นมาผ่านกระบวนการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่ม คณะ เพื่อเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มมุสลิม เพราะการใช้ “พื้นที่ทางศาสนา” จะช่วย สร้างความชอบธรรมของพื้นที่และการดำรงอยู่ของกลุ่มตนในชุมชนที่มีการจัดลำดับชั้นทางสังคม และช่วยให้กลุ่มมุสลิมไร้สัญชาติเหล่านี้สามารถมีพื้นที่ของตนเองได้¹⁶⁸ แต่โอกาสที่จะทำการค้าก็มี น้อยมากเพราะไม่มีเงินทุนเพียงพอ

ชาวไทใหญ่

ก่อนทศวรรษ 2510 กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่หรือที่ชาวแม่สอดเรียกกันว่า “เงี้ยว” และชุมชนของ คนไทใหญ่จึงถูกเรียกว่า “กองเงี้ยว” หรือ “ถนนของพวกเงี้ยว” ไปด้วย ในเขตเทศบาลนครแม่สอดมี วัดคนไทใหญ่ทั้งหมด 3 วัด ในเส้นถนนอินทรีและเส้นถนนประสาธน์ ซึ่งบริเวณนี้ถือว่าเป็น พื้นที่ชั้นในของตัวเมืองแม่สอดและยังมีชุมชนของคนไทใหญ่อีก 2 ชุมชนนอกเขตเมืองคือ บ้านแม่ ดาวและบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอดแต่เมื่อเกิดตลาดมีดขึ้นตามแนวชายแดน กลุ่ม ชาวจีนจากภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยได้อพยพเข้ามาแสวงหาโอกาสในการประกอบอาชีพ ทางการค้า ส่งผลให้อำเภอแม่สอดมีการเปลี่ยนแปลงย่านการค้าในพื้นที่ชั้นในของตัวเมืองที่ สำคัญบนถนนอินทรีและเส้นถนนประสาธน์ ชาวไทใหญ่ที่เคยอาศัยอยู่เดิมบน “กองเงี้ยว” ได้ ขายที่ดินให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานช่วงตลาดมีด และอพยพออกจากพื้นที่แม่สอด ขึ้นไปออกไปตั้งบ้านเรือนยังตัวเมืองแม่สอดด้านนอกปะปนกับกลุ่มคนเมือง โดยส่วนมากจะไปตั้ง บ้านเรือนบริเวณบ้านแม่ดาวและบ้านท่าอาจ ที่มีชาวไทใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ก่อนแล้ว

แม้ว่าปัจจุบันชาวไทใหญ่อยู่แม่สอดจะมีลักษณะการดำรงชีวิต การแต่งกาย การกิน การอยู่ ที่ คล้ายคลึงจนแทบจะแยกไม่ออกจากกลุ่มคนเมือง แต่กลุ่มไทใหญ่เหล่านี้ก็พยายามที่จะดำรงอัต ถลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านประเพณีพิธีกรรม เช่น ประเพณีบวชลูกแล้วหรือปอยส่างลอง ที่วัดไทย วัฒนารามหรือวัดเงี้ยวตำบลท่าสายลวด¹⁶⁹ ที่จัดเป็นประจำทุกปีในช่วงก่อนเทศกาลสงกรานต์ โดย งานปอยส่างลองถือว่าเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ประเพณีหนึ่งของอำเภอแม่สอด

ในงานปอยส่างลอง ปีพ.ศ.2556 มีผู้ร่วมงานกว่า 1,000 คน โดยส่วนมากเป็นชาวไทใหญ่ใน แม่สอดที่แต่งกายในชุดชาติพันธุ์ของตนอย่างสวยงามมาร่วมงานและยังมีชาวไทใหญ่ที่ข้ามมาจาก

¹⁶⁷ กลุ่มคณะก็คือ กลุ่ม ที่เคร่งครัดในทางศาสนา ทั้งในเรื่องการปฏิบัติและความคิดทางศาสนา

¹⁶⁸ สมักร์ กอเซ็ม, “โยรชายแดน : พื้นที่และขบวนการทางศาสนา การปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมบริเวณพรมแดน ไทย-พม่า” วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 24, จ.1-2 (2555) : 317-347.

¹⁶⁹ จ้างง กำแหงหาญ และคณะ, ประเพณีวัดไทยวัฒนาราม ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก, หน้า 70.

ฝั่งเมียวดีมาร่วมงานบุญด้วย ซึ่งชาวไทใหญ่จากสองฝั่งประเทศมีทั้งที่เป็นเครือญาติกันหรือรู้จักกัน ผ่านสายสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ชักชวนกันมาร่วมงาน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่นๆที่เข้าร่วมชมประเพณี เช่น ชาวพม่า ชาวกะเหรี่ยงในท้องถิ่น กลุ่มคนเมือง ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนทั่วไป

งานประเพณีปอยส่างลองของชาวไทใหญ่นั้น ไม่ได้มีการจัดขึ้นที่ฝั่งไทยเท่านั้น ชาวไทใหญ่ ชาติพม่า ที่อาศัยอยู่บ้านห้วยसान ชานเมืองเมียวดี ในประเทศพม่า ก็ได้จัดงานสืบสานประเพณี ปอยส่างลอง โดยมีทั้งชาวไทใหญ่ในฝั่งพม่าและชาวไทใหญ่จากฝั่งไทยเข้าร่วมงานประเพณีอย่าง คึกครื้นเช่นเดียวกัน

กลุ่มที่เป็นแกนนำในการจัดงานประเพณีปอยส่างลอง ณ วัดไทยพัฒนาราม ก็คือกลุ่มชาวไท ใหญ่บ้านแม่ดาว ตำบลท่าสายลวด ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รายรอบวัดไทยพัฒนาราม มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2410 ชาวไทใหญ่เหล่านี้มีสัญชาติไทยที่ถูกต้องตามกฎหมายและสังคมไทยก็ยอมรับพหุวัฒนธรรมมาก ขึ้น จึงทำให้ชาวไทใหญ่สามารถแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ใน “พื้นที่ทางสังคม” ได้อย่างเปิดเผย

นายกิตติศักดิ์ สีเดือน ผู้ใหญ่บ้านแม่ดาว หมู่ 1 ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด ซึ่งมีเชื้อสายไท ใหญ่ กล่าวถึงการจัดงานประเพณีปอยส่างลองที่วัดไทยพัฒนารามในปี พ.ศ.2556 ไว้ว่า “พลเมือง ของหมู่บ้านแม่ดาวส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ เพราะบรรพบุรุษได้อพยพจากเมืองตองจี รัฐฉาน ประเทศพม่า เมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้ว นอกจากชาวไทใหญ่ในหมู่บ้านยังมีชาวกะเหรี่ยง คนเมือง กลุ่มคนเหล่านี้ได้อยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสันติและนำเอาประเพณี วัฒนธรรมและพิธีกรรมทาง ศาสนา ตลอดจนวิถีชีวิตประจำวันมาเผยแพร่”¹⁷⁰

งานประเพณีปอยส่างลองที่ชาวไทใหญ่จัดขึ้นมาเป็นการแสดงให้เห็น “พื้นที่ทางสังคม” ของ กลุ่มคนในเมืองชายแดนที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์อย่างแม่สอด ซึ่งชาวไทใหญ่ก็เป็นชาติพันธุ์ที่ สำคัญชาติพันธุ์หนึ่ง โดยชาวไทใหญ่พยายามแสดงให้เห็นถึงตัวตนและที่มาของกลุ่มชาติพันธุ์ตน ในแม่สอดที่มีมายาวนานและสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ได้อย่างสงบราบรื่น ใน ขณะเดียวกันก็ยังคงมีความผูกพันกับชาวไทใหญ่ในฝั่งประเทศพม่าในฐานะคนชาติพันธุ์เดียวกัน

คนลาวจากภาคเหนือ หรือ “คนเมือง”

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 แล้วว่า¹⁷¹ คนเมืองได้อพยพเข้ามาอยู่บริเวณชายแดน โดยทยอย ย้ายมาจากหลายถิ่นฐานทางภาคเหนือของประเทศไทย โดยในระยะแรกอาจจะมากขึ้นไม่กี่ครอบครัว มาตั้งถิ่นฐานและบุกเบิกที่นา ต่อมาเมื่อมีครอบครัวอื่นๆจากถิ่นฐานอื่นๆทยอยเข้ามาสมทบใน ช่วงเวลาที่ต่างกัน มีการแต่งงาน ทำให้หมู่บ้านขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ

¹⁷⁰ www.maesotpost.com

¹⁷¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2 หน้า 72-74.

สำหรับคนเมืองในเขตตัวเมืองอำเภอแม่สอดในปัจจุบันไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนในอดีต เพราะตลอดทศวรรษ 2530 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ตัวเมืองของอำเภอแม่สอดขยายตัวออกมาจากย่านชาวจีนอย่างต่อเนื่อง พื้นที่การเกษตรถูกเปลี่ยนให้เป็นอาคารพาณิชย์ ห้าง ร้านค้า บริษัท คนเมืองในแม่สอดที่ส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณ “บ้านเหนือ” และ “บ้านใต้” ได้หันมาประกอบอาชีพด้านการค้าขนาดเล็ก การให้บริการต่างๆหรือเข้าสู่ระบบข้าราชการ

ชาวกะเหรี่ยง

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเคยเป็นเจ้าของพื้นที่ชายแดนแม่สอด อาศัยอยู่ในเขตบริเวณเมืองแม่สอดในปัจจุบันมาก่อนคนกลุ่มอื่นๆ แต่เมื่อคนภายนอกเข้ามาอาศัยมากขึ้นเรื่อยๆคนกะเหรี่ยงจึงย้ายออกไปนอกเขตตัวเมืองเพราะพวกเขาไม่ต้องการอยู่ปะปนกับคนต่างกลุ่ม ปัจจุบันคนกะเหรี่ยงส่วนมากอยู่รวมกันในอำเภอใกล้เคียงคือ อำเภอท่าสองยาง พบพระ แม่ระมาด และอุ้มผาง

ตั้งแต่ปีพ.ศ.2527 ที่กองทัพทหารพม่าสู้รบกับกลุ่มกะเหรี่ยงที่มีฐานที่มั่นอยู่บริเวณชายแดนตะวันตกของไทยโดยเฉพาะตามแนวชายแดนจังหวัดตาก ชาวกะเหรี่ยงเองเห็นว่าปัญหาการสู้รบจะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆจึงได้โยกย้ายอพยพเข้ามาพักพิงในไทย โดยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์ดั้งเดิมกับคนเมืองในฝั่งไทย¹⁷² จึงเกิดหมู่บ้านบริเวณริมน้ำเมยทั้งหมู่บ้านกะเหรี่ยงและคนเมืองกระจายตามแนวชายแดนจังหวัดตาก รวมถึงการเกิดขึ้นของ “ศูนย์พักพิงชั่วคราว” เพื่อเป็นพื้นที่รองรับผู้หนีภัยจากการสู้รบหลายแห่งในพื้นที่ชายแดน¹⁷³ ชาวกะเหรี่ยงเริ่มมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆหลังจากฐานที่มั่นและค่ายใหญ่ของกองกำลังกะเหรี่ยงเคเอ็นยู(KNU)แตกเมื่อ พ.ศ.2538 คนกะเหรี่ยงที่หนีภัยมารุ่นแรกๆ ในช่วงที่เข้ามาโดยที่ทางราชการไทยยังไม่เข้มงวดมากนัก ส่วนใหญ่จะออกไปรับจ้างบริเวณใกล้ๆ ศูนย์อพยพ แต่ช่วงที่ทางราชการไทยเริ่มเข้มงวดและให้มีการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวมาตั้งแต่ พ.ศ.2544 การเดินทางออกนอกพื้นที่แม่สอดเริ่มมีความยากลำบากแต่กระนั้นก็ตามยังมีคนในศูนย์อพยพที่ลักลอบไปทำงานที่อำเภอแม่สอดและจังหวัดใกล้เคียง¹⁷⁴

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชายแดนแม่สอดเป็นไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่ 2530 แม่สอดเป็นตลาดแรงงานที่ดึงดูดกลุ่มกะเหรี่ยงให้พากันเข้ามาทำงานในแม่สอดตามโรงงานอุตสาหกรรม ร้านค้า ร้านอาหาร แรงงานภาคเกษตรฯ แรงงานกะเหรี่ยงที่เข้ามาก็มีทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย

¹⁷² ขวัญชีวัน บัวแดง. “พื้นที่พรมแดนแม่น้ำเมยกับความสัมพันธ์ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง-คนเมือง” รายงานการวิจัยภายใต้โครงการอำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองเชิงวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย, หน้า 51-52.

¹⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89-90.

¹⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

ชาวพม่า

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2¹⁷⁵ ว่า กลุ่มชาติพันธุ์พม่าหรือที่เรียกกันว่า “ม่าน” ในแม่สอด นั้น ในยุคหลังทศวรรษ 2510 จนถึงปัจจุบันสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายกลุ่มดังนี้คือ

ชาวพม่าส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเป็นผู้แรงงานตามโรงงานอุตสาหกรรมหรือรับจ้างเป็นลูกจ้างตามร้านค้าของคนจีน หรือตามบ้านเรือนทั่วไปเช่นเดียวกับชาวกะเหรี่ยง แต่ก็มีชาวพม่าบางส่วนที่มีการทำธุรกิจค้าขายเล็กๆเป็นของตนเอง เช่นเช่าห้องแถวขายเครื่องคั้นชากาแฟ และขายข้าวของสินค้าที่จำเป็นสำหรับชาวพม่าด้วยกันเอง อย่างเช่น แป้งทานาคา เป็นต้น และก็มีชาวพม่าอีกส่วนหนึ่งที่เดินทางเข้ามาแม่สอดเพียงเพื่อซื้อสินค้าไปขายยังฝั่งพม่า โดยไม่ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่อย่างถาวร

ลักษณะขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวพม่าจะมีความคล้ายคลึงกับ “คนเมือง” ในแม่สอด คือมีการทำบุญและเฉลิมฉลองในเทศกาลเดียวกัน เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐินสงกรานต์ เป็นต้น แต่เวลาที่จัดงานอาจคลาดเคลื่อนกันไปบ้าง ตามแต่การคำนวณทางจันทรคติของแต่ละกลุ่ม

จะเห็นได้ว่าในบรรดาชาติพันธุ์ต่างๆ ในแม่สอดนั้น มีเพียงชาวมุสลิมที่ทำการค้าเหมือนชาวจีน แต่ชาวมุสลิมก็มีเครือข่ายทางการค้าที่เล็กกว่าชาวจีนมาก อีกทั้งชาวมุสลิมในแม่สอดเองยังประกอบด้วยคนหลายชาติพันธุ์ ทำให้ไม่สามารถร่วมมือกันได้อย่างเข้มแข็งเหมือนกับชาวจีน

3.4.1) “ตลาด” กับความสัมพันธ์ของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในแม่สอด

“ตลาด” เป็นพื้นที่ที่ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จึงสามารถทำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในเมืองชายแดนแม่สอดได้อย่างชัดเจนมากขึ้น กล่าวคือ

ตลาดพาเจริญ หรือตลาดพม่า ในแต่ละวันสินค้าหลากหลายประเภทจากที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพฯ สินค้าจากอำเภอชายแดนอื่นๆ และสินค้าจากในแม่สอดเอง ต่างเข้ามาไหลเวียนแลกเปลี่ยน เช่น อาหารแห้ง เนื้อสัตว์ และของสดทั่วไป พ่อค้าแม่ค้าจะเป็นคนไทยและชาวมุสลิมพริกแห้ง เครื่องแกง หัวหอม กระเทียม เส้นก๋วยเตี๋ยวและเครื่องประกอบอาหารอื่นๆ จะมีทั้งคนไทยและคนพม่าเป็นพ่อค้าแม่ค้า สินค้าเกษตรจำพวกผัก ปลา ของป่า จากชาวไทยพื้นเมืองที่ได้นำสินค้าขึ้นรถมาเข้ามาขายในตลาดพาเจริญ นอกจากนี้มีตลาดผลไม้ที่รับต่อมาจากกรุงเทพฯ หรือที่อื่นๆ เพื่อขายส่งให้กับร้านค้าต่างๆ นำไปขายปลีก ใกล้กันกับย่านตลาดผลไม้ก็จะเป็นตลาดขายปลาสดและอาหารทะเลที่รับมาจากส่วนต่างๆ ในประเทศไทยและอาหารทะเลจากพม่า ส่วนของใช้พวกเสื้อผ้าสำเร็จรูป สินค้าเครื่องใช้ต่างๆ โดยส่วนมากสินค้านี้ขนส่งมาจากกรุงเทพฯ พ่อค้าแม่ค้ารายย่อย

¹⁷⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2 หน้า 74.

เข้ามาซื้อสินค้าจากตลาดพาเจริญไปขายในร้านขายของชำตามหมู่บ้านและอำเภอโดยรอบเจ้าของกิจการจะเป็นชาวจีน

ถึงแม้ว่าพื้นที่ตลาดพาเจริญจะเป็นพื้นที่สาธารณะแต่พรมแดนทางชาติพันธุ์ในตลาดพาเจริญค่อนข้างชัดเจนว่าซอยใดในตลาดคนไทยเดิน ซอยใดพม่าหรือกะเหรี่ยงเดิน ส่วนใหญ่แล้วพื้นที่ตลาดพาเจริญจะมีแต่ชาวพม่าและชาวกะเหรี่ยงมาจับจ่ายซื้อสินค้า ทั้งแรงงานกะเหรี่ยง แรงงานพม่าที่อยู่ในไทย และยังมีชาวพม่าที่ข้ามแดนมาซื้อสินค้าที่ตลาดพาเจริญในตอนเช้าและเดินทางกลับพม่าเมื่อจับจ่ายซื้อสินค้าเสร็จ ชาวพม่าส่วนใหญ่ต้องการมาซื้อสินค้าประเภทเสื้อผ้าสำเร็จรูป รองเท้า และข้าวของเครื่องใช้ที่มีแต่คนพม่าเป็นทั้งผู้ซื้อ-ผู้ขาย แต่เจ้าของพื้นที่เป็นชาวจีนและชาวอินเดีย-ฮินดู ที่ให้ชาวพม่าเช่าห้องแถวเพื่อขายสินค้าให้คนพม่าด้วยกัน โดยเฉพาะร้านต่างๆ ขายสินค้าที่หลากหลายแบบเพื่อเอาใจแรงงานพม่าที่อาศัยอยู่ในแม่สอดโดยเฉพาะ เช่น หมาก บุหรี่ ร้านขายแผ่นซีดีเพลงพม่า หนังสือพม่า เสื้อผ้าและ ของใช้ทั่วไปที่ชาวพมานิยม

รอบตลาดพาเจริญเป็นบริเวณที่มีความวุ่นวายของผู้คนตลอดวันทั้งคืน พื้นที่ด้านหลังตลาดพาเจริญคือท่ารถสองแถวจากอำเภอพบพระ จังหวัดตาก ที่ในช่วงเวลา 8 โมงเช้าถึง 5 โมงเย็น บริเวณนี้เป็นท่ารถเพื่อขนส่งผู้คนระหว่างแม่สอดกับอำเภอพบพระ แต่ยามเที่ยงคืนถึง 6 โมงเช้า บริเวณนี้คือตลาดผักที่นำผักเข้ามาขายส่ง แม่ค้าพ่อค้าผักรายย่อยเข้ามาซื้อผักไว้ขายปลีกในตอนสายของวัน ตลาดผักแห่งนี้ส่วนใหญ่ค้าโดยชาวม้งและชาวไทยที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอพบพระ จังหวัดตาก ซึ่งถือเป็นแหล่งทำเกษตรกรรมปลูกผักแหล่งสำคัญที่ส่งผักออกไปขายยังจังหวัดต่างๆ นอกจากนี้พื้นที่ด้านข้างตลาดพาเจริญอีกส่วนหนึ่งก็จะเป็นที่ท่ารถสองแถวแม่สอด-ริมเมย เป็นรถรับ-ส่งชาวพม่าที่ข้ามพรมแดนมายังริมเมย¹⁷⁶ รับมายังตลาดพาเจริญเพื่อจับจ่ายซื้อสินค้าที่ต้องการ

บริเวณโดยรอบของตลาดพาเจริญเป็นที่พักอาศัยของชาวจีนซึ่งเป็นร้านขายสินค้าจำพวกอาหารแห้ง ขนมขบเคี้ยวและอาหารต่างๆ สำหรับขายส่งให้กับร้านค้าเล็กๆ ในย่านชุมชน ขณะเดียวกันบริเวณใกล้กับด้านหน้าของตลาดพาเจริญคือ ห้างสงลิ่ง และอีกด้านหนึ่งของตลาดเป็นห้างไทยแสงทอง ถือเป็นห้างซูเปอร์มาเก็ตขนาดใหญ่ในตัวเมืองแม่สอด ห้างเหล่านี้วางขายสินค้าประเภทเครื่องใช้ส่วนตัว เครื่องสำอาง เครื่องเขียน ฯ ติดกับตลาดพาเจริญก็เป็น “ร้านสิงห์รุ่งเรือง การเกษตร” ที่ขายข้าวสารทั้งปลีกและส่ง ร้านค้าดังที่กล่าวมานี้ชาวจีนเป็นเจ้าของกิจการ และได้จ้างแรงงานกะเหรี่ยงและแรงงานพม่าเพื่อเป็นพนักงานขายสินค้า

ไกลจากตลาดพาเจริญไม่มากนักเป็นย่านของชาวมุสลิม พ่อค้ามุสลิมในแม่สอดเป็นเจ้าของกิจการค้าในตลาดและมีวิถีทางเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะตัว ชาวแม่สอดมักจะเรียกย่านที่ชาวมุสลิมอาศัยว่า “ซอยอิสลาม” สองข้างฝั่งถนนอิสลามบำรุงเป็นอาคารพาณิชย์ขนาดกลางของชาว

¹⁷⁶ ริมเมย หมายถึง บริเวณริมแม่น้ำเมยหรือบริเวณตะเข็บชายแดนแม่สอด-เมียวดี

มุสลิม ที่ตั้งเป็นร้านขายของชำและสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ มีสินค้าวางขายทั้งสินค้าอุปโภคและบริโภค สินค้าที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา หนังสือและคัมภีร์ในศาสนาอิสลาม หมวกสำหรับผู้ชาย ผ้าคลุมศีรษะสำหรับผู้หญิง โสร่ง เสื้อผ้าตามแบบประเพณีนิยม สินค้าพื้นเมืองจากพม่า เครื่องปั้นดินเผา น้ำผึ้ง อินทผาลัม น้ำมันงา เป็นต้น¹⁷⁷

นอกจากนี้ชาวมุสลิมได้เปิดร้านน้ำชากาแฟซึ่งพบว่าไม่เพียงแต่ชาวมุสลิมเท่านั้นที่ไปอุดหนุน แต่ยังมีลูกค้ากลุ่มอื่นๆ ด้วย เช่น พม่า ไทยใหญ่ ชาวจีนและคนเมือง ร้านน้ำชาแต่ละแห่งจะมีลูกค้าประจำ ลูกค้ามุสลิมส่วนใหญ่จะใช้เวลาอยู่ในร้านเป็นเวลานาน เพราะสถานที่แห่งนี้เป็นที่พบปะสังสรรค์ระหว่างเพื่อนฝูง ตลอดจนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ¹⁷⁸ ถึงแม้ว่าพวกเขาจะปฏิสัมพันธ์ทางการค้ากับคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ชุมชนอิสลามก็แบ่งแยกจากชุมชนของชาติพันธุ์อื่นๆ ในแม่สอดอย่างชัดเจน ด้วยวิธีการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่ม จนคล้ายกับมีพรมแดนทางวัฒนธรรมของกลุ่มมุสลิมในแม่สอด

ส่วนคนไทยที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองแม่สอดไปจับจ่ายซื้อสินค้าที่ตลาดพาเจริญน้อยมาก มีบริเวณพื้นที่เล็กๆ ตรงทางด้านหน้าของตลาดเท่านั้นที่เรียกว่า “ตลาดคนไทย” ในงานของสมัคร์ กอเซ็ม ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในตลาดเมืองชายแดนแม่สอด¹⁷⁹ ได้อธิบายถึงการพยายาม “การสร้างความเป็นชุมชนคนไทย” ในกรณีของตลาดบ้านเหนือ-บ้านใต้ คนเมืองท้องถิ่นพยายามสร้างและนิยามความหมายของพื้นที่แห่งนี้ว่าเป็น “ตลาดคนไทย” และพยายามแสดงออกถึงความเป็นชุมชน เนื่องจากคนไทยในแม่สอดรู้สึกถึงความกดดันด้วยปัจจัยหลายด้าน อาทิ ความเป็นเมือง ปัญหาแรงงานต่างด้าว การสูญเสียความเป็นชุมชนและการเข้ามาใช้พื้นที่ของคนพม่าที่เข้ามาจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ สิ่งเหล่านี้จึงทำให้มีการรื้อฟื้นความเป็นชุมชน “ท้องถิ่น” ภายใต้อิทธิพลความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มคนดังกล่าวจึงทำให้คนไทยสร้างตลาดสดภายในละแวกบ้านของตนเองที่แยกตัวออกจากตลาดพาเจริญ และเพื่อประกาศอาณาบริเวณว่าเป็น “พื้นที่คนไทยท้องถิ่น” ดังนั้นตลาดบ้านเหนือ-บ้านใต้จึงเป็นเสมือนเส้นแบ่งทางชาติพันธุ์ของคนไทยท้องถิ่นออกจากคนอื่นๆ และพยายามบ่งบอกความเป็นไทยแท้ เพราะว่าคนซื้อและคนขาย รวมถึงอาหาร สินค้า การสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไทยด้วยกันเอง

พื้นที่ตลาดใจกลางเมืองที่สำคัญของแม่สอดอีกแห่งคือ บริเวณอาคารพาณิชย์ตลอดสองฝั่งถนนอินทรีและถนนประสาธน์ บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการ เช่น ที่ว่าการอำเภอ สถานี

¹⁷⁷ จักรพันธ์ ชัดชุมแสง, *ชุมชนมุสลิมในเมืองตลาดชายแดนไทย-พม่า: สัมพันธภาพระหว่างพหุสังคม วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ และการสร้างชาติพันธุ์*, หน้า 119.

¹⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷⁹ สมัคร์ กอเซ็ม, “โยรชายแดน : พื้นที่และขบวนการทางศาสนา การปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมบริเวณพรมแดนไทย-พม่า” *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 24, ฉ.1-2 (2555).

ตำรวจภูธร โรงเรียนฯ และศูนย์บริการต่างๆ เช่น ธนาคาร นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของร้านขายสินค้าและบริการที่หลากหลาย เช่น ร้านเครื่องเขียน ร้านเสื้อผ้า ห้างมินิมาร์ท ร้านเครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านอาหาร ร้านตัดผม ร้านทอง ร้านอัญมณี เป็นต้น โดยที่เจ้าของกิจการเหล่านี้มีทั้งชาวไทย ชาวมุสลิม ชาวชีก แต่ส่วนมากจะเป็นชาวจีนแม่สอด

ร้านค้าในตลาดแม่สอดส่วนมากจะมีลูกจ้างขายของเป็นผู้หญิงกะเหรี่ยงและพม่าเกือบทุกร้าน แต่ส่วนใหญ่ผู้หญิงกะเหรี่ยงจะได้เปรียบในการเลือกงานมากกว่า เพราะเธอสามารถพูดภาษากะเหรี่ยง ภาษาไทยและภาษาพม่าได้ ดังนั้นเธอจึงสามารถพูดกับลูกค้าได้ทุกกลุ่มในตลาด ผู้หญิงกะเหรี่ยงและพม่าสามารถทำงานเป็นลูกจ้างขายของตามร้านเสื้อผ้าสำเร็จรูปในย่านการค้าและตลาดในเมืองแม่สอด โดยส่วนมากลูกจ้างในร้านเสื้อผ้าแห่งหนึ่งจะมีลูกจ้างผู้หญิงกะเหรี่ยงประมาณ 5-7 คน และลูกจ้างส่วนมากจะเลือกร้านที่มีลูกจ้างสามารถพูดภาษาที่ตนเองถนัดเพื่อช่วยให้ต่อรองราคาสินค้าได้อย่างสะดวก บ่อยครั้งลูกจ้างกะเหรี่ยงต้องพูดถึง 3 ภาษาในเวลาเดียวกัน คือ พูดภาษากะเหรี่ยงกับเพื่อนร่วมงานด้วยกัน พูดภาษาพม่าเพื่อเจรจาทอรองกับลูกค้า และพูดภาษาไทยกับนายจ้างเพื่อสอบถามส่วนลดที่จะให้แก่ลูกค้าที่กำลังต่อรองราคากันอยู่¹⁸⁰

ตลาดใจกลางเมืองส่วนนี้จะเป็นพื้นที่จับจ่ายซื้อสินค้าและใช้บริการของกลุ่มคนที่มีอำนาจซื้อสูง สินค้าและบริการจะมีราคาแพงและก็มีคุณภาพที่ดีกว่าตลาดพาเจริญ แสดงถึงรสนิยมของสินค้าที่สูงกว่ากลุ่มคนอื่นๆ เป็นการจัดวางตัวเองให้อยู่ในชนชั้นที่สูงในพื้นที่ที่มีกลุ่มคนหลากหลาย จัดลำดับความสัมพันธ์กันอยู่ซึ่งกลุ่มคนที่มาซื้อสินค้าและใช้บริการในตลาดใจกลางเมือง เช่น กลุ่มคนเมืองในตัวเมืองแม่สอด ชาวมุสลิมที่มีฐานะดี ชาวจีน และยังมีชาวพม่าที่ขับรถยนต์ส่วนตัวข้ามพรมแดนจากเมียวดีมาซื้อสินค้าและเสพบรรยากาศของการค้าที่ทันสมัย

ส่วนกลุ่มคนที่ถูกจัดลำดับชนชั้นทางสังคมให้อยู่ในระดับล่างอย่างแรงงานกะเหรี่ยง แรงงานพม่า ที่รับจ้างในร้านค้าในเมืองแม่สอด หรือตามโรงงานอุตสาหกรรม ก็มีพื้นที่ตลาดให้ได้จับจ่ายซื้อของนอกเหนือจากตลาดพาเจริญก็คือ ตลาดคลองถม ถึงแม้สินค้าในตลาดคลองถมจะหาซื้อได้ในตลาดพาเจริญ แต่แรงงานต่างชาติก็นิยมมาเดินในตลาดคลองถมกันตอนเย็นหลังเลิกงานเพื่อพบปะพูดคุยและพักผ่อนกับกลุ่มเพื่อน พ่อค้าแม่ค้าในตลาดคลองถมจะเป็นกลุ่มชาวไทยใหญ่และกลุ่มคนเมือง มาขายสินค้าประเภทของใช้และของกินที่ราคาถูกปริมาณมากตรงกับความต้องการของกลุ่มแรงงานต่างชาติ

นอกจากตลาดคลองถมแล้วชาวพม่าในแม่สอดยังมีร้านน้ำชาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ต่างบ้าน กล่าวคือ ชาวพม่าจะเปิดร้านน้ำชา เป็นร้านข้างทางเล็กๆ หรือบางเจ้าก็จะเช่าห้องแถวชาวมุสลิมเพื่อเปิดร้านน้ำชาที่ถูกกฎหมาย การเปิดร้านน้ำชาโดยชาวพม่าก็

¹⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-48.

เพื่อให้ชาวพม่าได้ใช้เวลาว่างหลังจากเลิกงานนั่งที่ร้านน้ำชา ดูรายการโทรทัศน์ของพม่าหรือฟังเพลงพม่า พูดคุยกันด้วยภาษาพม่า เพราะสิ่งเหล่านี้ให้ความรู้สึกเหมือนกับอยู่บ้านเดิม กระนั้นร้านน้ำชาก็จะแสดงให้เห็นถึงชนชั้นของชาวพม่าในแม่สอด กล่าวคือ ชาวพม่าที่ใช้บริการร้านน้ำชาขนาดเล็กข้างทางที่ดูลักษณะไม่ใช่ร้านที่มีความมั่นคงจะเป็นชาวพม่าที่มีค่าแรงงานต่ำ แรงงานก่อสร้างหรือได้รับค่าจ้างแรงงานรายวัน ส่วนชาวพม่าที่เข้ามานั่งที่ร้านน้ำชาที่เจ้าของได้เช่าห้องแถวเปิดร้าน มีโต๊ะ เก้าอี้ไว้บริการจะเป็นชาวพม่าที่มีงานประจำหรือที่มีเงินเดือน เช่น พนักงานขายของตามร้าน ลูกจ้างในบ้าน เป็นต้น

3.5 แม่สอดทศวรรษ 2540 – พ.ศ. 2554 : การปรับตัวของชาวจีนรุ่นใหม่

ได้กล่าวแล้วว่าถึงแม้ว่าการค้าชายแดนแม่สอดในช่วงก่อนหน้าจะเปลี่ยนจากค้าในตลาดมืดเข้าสู่การค้าที่ถูกกฎหมายในช่วงที่พม่าเปิดประเทศ (พ.ศ. 2531) แต่การลงทุนในพม่านั้น ต้องลงทุนในนามของรัฐบาลพม่าและมีเงื่อนไขที่ต้องปฏิบัติตามจำนวนมาก จึงเป็นปัญหาสำหรับการลงทุนในภาคเอกชน เพราะยังคงถูกควบคุมโดยรัฐบาลพม่าเช่นเดิม ก่อให้เกิดปัญหาแก่พ่อค้าชาวจีนในแม่สอด ดังนั้นช่วงต้นของทศวรรษ 2530 การค้าในระบบกับพม่าจึงยังไม่ราบรื่นเท่าใดนัก

ชาวจีนมีวิธีการแก้ปัญหาดังกล่าว ซึ่งสามารถสรุปได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1. การใช้หอการค้าเป็นแทนในการตัวหลักค้ำให้รัฐบาลช่วยเหลือ (ดังจะกล่าวต่อไปในส่วนของบทบาทหอการค้าจังหวัดตาก)

2. การอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าเดิม คือเครือข่ายการค้าที่เคยสร้างไว้ในยุคตลาดมืด ดังนั้น จุดได้เปรียบของพื้นที่แม่สอดจึงอยู่ตรงที่เครือข่ายเดิมที่มีความเข้มแข็งและความสามารถในการรักษาเครือข่ายนี้ไว้ได้อย่างดีของคนจีน ซึ่งทำให้พ่อค้านอกพื้นที่เข้ามาแทรกแซงและแย่งชิงส่วนแบ่งทางการค้าได้ยาก ต่างจากการค้าชายแดนในบริเวณ เชียงแสน และแม่สาย ที่สูญเสียพื้นที่การค้าให้กับกลุ่มคนภายนอกได้โดยง่าย

ต่อมาในช่วงที่พม่าทำการเปิดประเทศอย่างแท้จริง ซึ่งก่อนหน้านี้พม่ายังคงถูกคว่ำบาตรจากสหรัฐอเมริกาและประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป แต่หลังจากที่รัฐบาลพม่าจัดการเลือกตั้งประธานาธิบดีและปล่อยตัวนางอองซาน ซูจี ตลอดจนการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ทำให้ภาพลักษณ์ของประเทศพม่าดีขึ้น จึงมีผลทำให้กลุ่มทุนจากต่างประเทศไหลเข้าสู่พม่าเป็นจำนวนมาก

ในช่วงเวลานี้ พมามีศักยภาพในการเติบโตทางเศรษฐกิจจากการเป็นพื้นที่แห่งทรัพยากรอันมหาศาล และยังมีพรมแดนติดกับสองประเทศยักษ์ใหญ่แห่งเอเชีย คือ จีนและอินเดีย ทำให้ถนนทุกสายของนักธุรกิจนักลงทุนมุ่งสู่พม่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้คู่แข่งของพ่อค้าชาวจีนแม่สอดมีมากขึ้น บรรดาพ่อค้านักธุรกิจชาวจีนแม่สอดต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ตลาดพม่ายังมีมูลค่าการค้า

มหาศาล การเปลี่ยนแปลงของพม่าดังกล่าวทำให้พ่อค้าชาวจีนแม่สอดที่เคยครองพื้นที่เศรษฐกิจของพม่าอยู่หนึ่งเคยไม่ได้แล้ว พ่อค้าชาวจีนแม่สอดในยุคนี้ ต่างตระหนักในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ เห็นได้จากสิ่งที่กล่าวว่า

“เดิม พม่าถูกตะวันตกปิดล้อมทางเศรษฐกิจ มุมหนึ่งนั่นคือการสกัดคู่แข่งของเรา ทำให้พ่อค้าไทยที่มีพรมแดนติดกับพม่าถึง 1,800 กิโลเมตร มีสัมพันธทั้งระดับรัฐต่อรัฐ และพ่อค้ากับพ่อค้ามาช้านาน มีแต่ติดต่อ แต่หลังจากนี้เมื่อพม่าเปิดตัวในสังคมโลกมากขึ้น ทั้งระดับอาเซียนหรือที่ใหญ่กว่านั้น หมายถึงคู่แข่งเราก็มีโอกาสมากขึ้นด้วย ดังนั้นเราจะอยู่กับที่ หรือค้าขายแบบเดิมไม่ได้แล้ว”¹⁸¹

นักธุรกิจจีนแม่สอดอีกคนหนึ่งกล่าวว่า

“ปัญหาก็คือ จะต่อยอดข้อได้เปรียบที่เคยมีอยู่ได้อย่างไร ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นกับพม่า”¹⁸²

ด้วยเหตุนี้เองคนจีนรุ่นใหม่ ในทศวรรษ 2540 – พ.ศ.2554 จึงต้องพยายามปรับตัวกับบริบทที่เกิดขึ้นนี้ อย่างกรณีนายประเสริฐ จึงกิจรุ่งโรจน์ บุตรชายนายสุชาติ จึงกิจรุ่งโรจน์ อดีตพ่อค้าชาวจีน ยุคตลาดมืดที่สามารถเปิดตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคส่งออกไปพม่า กลายเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ของแม่สอดในนามบริษัท สงสัยแลนด์ซันจำกัด นายประเสริฐ จึงกิจรุ่งโรจน์กล่าวว่า สถานการณ์การค้าปลีก-ค้าส่งในช่วงปี 2550 ภายหลังที่ห้างเทสโกโลตัส มาเปิดกิจการตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.2549 เป็นต้นมา ได้ดึงลูกค้าจากค้าปลีก-ส่งรายย่อยในท้องถิ่นไปจำนวนมาก ซึ่งในช่วงเริ่มต้นเปิดกิจการใหม่ประมาณเดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ.2549 ยอดลดลงกว่าร้อยละ 30-40 แต่ในช่วงกลาง ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2550 จนถึง ประมาณเดือนเมษายน พ.ศ.2550 ลูกค้าก็เริ่มที่จะกลับมาซื้อสินค้าของคนท้องถิ่น และในช่วงระหว่างเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม 2550 ลูกค้าก็เริ่มที่จะกลับมาเพิ่มขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตามห้างโลตัสได้แบ่งสัดส่วนไปมากกว่าพ่อค้าและร้านค้าท้องถิ่นไปมากพอสมควร เนื่องจากมีสินค้าครบรอบรอบกับใน ช่วง 21.00 น.ทุกวัน โลตัสจะมีการลดราคาทำให้ผู้บริโภคแห่ไปซื้อ ทำให้ร้านค้าท้องถิ่นเสียรายได้ในช่วงเวลาดังกล่าวจำนวนมาก¹⁸³

สำหรับบริษัทรายใหญ่อ่างสงสัยได้ปรับกลยุทธ์ทางการตลาดสู้กับเทสโกโลตัส โดยการใช้ความสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นและการสร้างความสนิทสนมกับลูกค้าท้องถิ่นรวมไปถึงลูกค้าชาวพม่าเพื่อสร้างความเป็นกันเองและบริการที่น่าประทับใจ เช่น บริการจัดส่ง ที่สำคัญยังปรับลดราคาสินค้าบางตัวให้ต่ำลงเพื่อให้แข่งขันกับเทสโกโลตัสได้อย่างไรก็ตามในช่วง ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม

¹⁸¹ เอกรัตน์ บรรเลง, “แม่สอดโมเดล มิติใหม่ทุนชายแดน” นิตยสารผู้จัดการ 360 องศา (พฤศจิกายน, 2554).

¹⁸² ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักธุรกิจจีนแม่สอด 23 สิงหาคม 2553.

¹⁸³ <http://www.takchamber.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=540969&Ntype=3>

จนถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ.2550 บริษัทของนายประเสริฐก็สามารถแย่งลูกค้าชาวพม่า ที่เดินทางจากจังหวัดเมียวดีมาซื้อสินค้าส่งไทยกลับคืนมาได้มากขึ้น โดยสามารถดึงลูกค้ากลุ่มดังกล่าวมาจากร้อยละ60-70 แล้ว¹⁸⁴

ปัญหาที่พ่อค้านักธุรกิจชาวจีนแม่สอดรุ่นใหม่อำลัษณ์เผชิญอยู่นี้ พวกเขาได้พยายามดึงสายสัมพันธ์ทางการค้าดั้งเดิมที่พ่อค้าชาวจีนรุ่นก่อนสร้างไว้กับพ่อค้าพม่ามานานร่วมศตวรรษเป็นแรงหนุนและขยายโอกาสนั้นเข้าไปลงทุน

นายสมพงษ์ อะวีรัตน์ บุตรชายของนายสมศักดิ์ อะวีรัตน์¹⁸⁵ พ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาทำการค้าและตั้งถิ่นฐานที่แม่สอดในยุคตลาดมืดและขยายธุรกิจเกี่ยวกับอาหารกระป๋องและน้ำดื่ม นายสมพงษ์กล่าวว่า สินค้าที่รุ่นพ่อเคยส่งเข้ามาทำตลาดพม่าก็ยังคงทำตลาดต่อไป แต่ที่เขามองว่าน่าจะเป็นโอกาสใหม่ คือสินค้าที่ใช้นวัตกรรมมาช่วยแก้ปัญหาในกระบวนการผลิตสินค้าเกษตร เช่น เครื่องอบข้าว ซึ่งพม่าเป็นแหล่งผลิตข้าวอยู่แล้ว ถ้าสามารถนำเครื่องอบข้าวเข้าไปจำหน่าย จะทำให้ข้าวที่เกษตรกรเก็บเกี่ยวได้แห้งเร็วและขยายได้ราคาดีขึ้น ลดช่วงเวลาในการผลิตให้สั้นลง เพิ่มรอบการผลิตได้มากขึ้น¹⁸⁶ รวมถึงนายประเสริฐ จึงกิจรุ่งโรจน์ เลขานุการหอการค้าจังหวัดตาก และเป็นกรรมการบริหารบริษัท ฮงลิ่งแอนด์ซันจำกัด ผู้สืบทอดธุรกิจตัวแทนจำหน่ายเครื่องสำอางแบรนด์ Pro Mi Na ที่ยึดกุมตลาดพม่าตั้งแต่วินาทีที่พ่อค้าคือนายสุชาติ จึงกิจรุ่งโรจน์ พ่อค้าชาวจีนยุคตลาดมืดที่บุกเบิกการส่งสินค้าอุปโภคบริโภคไปยังพม่าในปริมาณมหาศาลต่อปี ซึ่งนายประเสริฐเองก็กำลังหาช่องทางสร้างแบรนด์สินค้าใหม่ๆ ในตลาดพม่าเพิ่มเติม ทั้งที่รุ่นพ่อของเขาทำไว้ได้คืออยู่แล้ว นายประเสริฐอธิบายว่า “ถ้าหยุดอยู่กับที่หรือยังคงยึดติดกับการค้าเดิมๆ อาจทำให้แต้มต่อที่เคยมีอยู่ลดลง”¹⁸⁷

ในฐานะที่เป็นนักธุรกิจทำการค้ากับพม่ามายาวนาน นายประเสริฐ จึงกิจรุ่งโรจน์ มองปัจจัยสำคัญที่ทำให้สินค้าไทยขายดีในพม่ามายาวนาน คือ ความเชื่อมั่นคุณภาพและนิยมในสินค้าของประเทศไทย อีกทั้ง ในอดีตประเทศจีนและอินเดีย ไม่ได้เข้ามาทำตลาดพม่ามากนัก แต่เมื่อตั้งแต่ปี พ.ศ.2552เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนคือ เดิมในร้านขายของชำในประเทศพม่า จะมีสินค้าของประเทศไทยร้อยละ80-100 ในปีพ.ศ.2552สินค้าจากจีน อินเดีย เพิ่มสัดส่วนในร้านชำมากขึ้นเรื่อยๆ ประมาณครึ่งต่อครึ่ง แลบางร้านหันไปขายสินค้าจีนทั้งหมด¹⁸⁸ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากพฤติกรรมที่คนพม่ามีทางเลือกหลากหลาย สินค้าไทยจึงไม่ใช่ตัวเลือกแรกและตัวเลือกเดียวอีกต่อไป เพียงแค่การ

¹⁸⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁵ ประธานหอการค้าจังหวัดตากคนปัจจุบัน (พ.ศ.2556)

¹⁸⁶ เอกรัตน์ บรรเลง, “แม่สอดโมเดล มิติใหม่ทุนชายแดน” นิตยสารผู้จัดการ 360 องศา.

¹⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁸ <http://www.manager.co.th/ibizchannel/viewnews.aspx?NewsID=9570000038181>

รักษาเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าไม่สามารจะทำให้ธุรกิจของชาวจีนครองตลาดชายแดนได้อีกต่อไปในบริบทที่นักลงทุนจากชาติอื่นๆไหลสู่พม่าเช่นนี้ พ่อค้ายักธุรกิจชาวเงินแม่สอดได้พยายามแก้ปัญหาโดยการส่งเสริมการค้า ผลักดันนโยบายต่างๆ ผ่านองค์กรของรัฐในนามหอการค้าจังหวัดตาก ซึ่งจะวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved